

KERESZTÉNY MAGVETŐ

SZERKESZTI ÉS KIADJA:

PÉTERFI DÉNES

FŐMUNKATÁRSÁK:

KANYARÓ FERENCZ, Dr. GÁL KELEMEN, GÁLFY LŐRINCZ.

XLII. évf. 1907. Januarius—Februarius. 1. füzet.

TARTALOM:

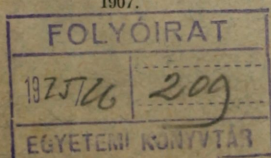
Egy hindú reformator a keresztény dogmákról. PÉTERFI DÉNES	1
Tanulmányok Luther írataiból. (I.) VÁRI ALBERT	11
A régi diákéletből. Dr. GÁL KELEMEN	25
Hálás megemlékezés Isten áldásairól. (Egyh. beszéd.) KELEMEN ÁRPÁD..	32
A béke útja hét tizparancsolatban. (III—IV.). Az „Inquirer“ angol lapból. FERENCZ JÓZSEF	38
Gondolatok. Báró PETRICHEVICH-HORVÁTH KÁLMÁN, ...	40
Északy Károly. (Nekrológ.) PÉTERFI D.	43
Irodalmi értesítő	44
Különfélék	46
Aranykönyv	62

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1907.

2016

A

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb 4 iv
tartalommal.

A Keresztény Magvető a szabadelvű kereszténység szol-
gálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theismus magasztos
eszméit a jelenkor különböző gondolat áramlatai közt fentartani, s
emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s
különösen az unitarius és más szabadelvű egyházak életére történelmi
vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

S e végre közöl hit-büleseleti és történelmi tanulmányokat,
értekezéseket s másnemű dolgozatokat és egyházi beszédeket, s azon
kívül az oktatás és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és
oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A Keresztény Magvetőt oly dolgozótársak támogatják,
kik között hazánk nem egy elsőrangú írójával találkozhatnak az olvasó.
Külföldről is van munkatársunk.

Pártoló díj 8 kor.; előfizetési ára egész évre 4 kor. Pártoló
és előfizetési díj és minden közlemény a *Szerkesztőséghez* intézendő
Kolozsvárra (Kossuth Lajos-utca 8. sz.)

A SZERKESZTŐSÉG.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ kötetéből a XXXIV—XLI.
kapható 4 kor.-ért, s a régibb kötetekből néhány teljes kötet.

MEGJELENT:

UNITARIUS KERESZTÉNYSÉG

EGYHÁZI BESZÉDEK.

Irtá: PÉTERFI DÉNES. — Ára: 3.20 korona.

Budapest, IV. Károly-u. I. szám.

KÓKAI LAJOS.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLII. évf.

Januarius—Februarius.

1-ső füzet.

Egy hindú reformator a keresztény dogmákról.

A világeseményekkel párhuzamosan haladnak a népek szellemi mozgalmai. Ázsia és Európa gyakoribb érintkezése az emberiség vallási fejlődésének új alakulásait készíti elő. A látóhatár kiszélesült és a hajdan kiválasztott nép szűkkörű Isteneszméje és a régi hitvallásos kereszténység megkötött hitvilága fölött az emberi szellemnek Ázsiában is tisztább szemléletei jelennek meg. A nagy vallási multra visszatekintő Indiának az európai kereszténység a régi hitvallásos formát ajánlja, de az ázsiai hittérítés nem bir sem népet vonzani, sem egyes művelt egyéneket, kiválóbb gondolkozókat az indiai-árjak közül meghódítani. Nem a polynesiái szigetek kezdetleges népével és a sötét Afrika fetiseket imádó néger törzseivel áll itt a régi hitvallásos kereszténység szemben, hanem a magasabb vallási gondolkodás logikai formáiban fegyelmezett néppel. És mig Európában a rendelkezésére bő mértékben álló külső, anyagi eszközökkel tartja még e hitvallásos kereszténység sok helyütt hatalmát, szellemileg az indiai vallásos gondolkozóknál sem nyer igazolást. Pedig itt még nem is amaz előhaladt szellemekre tekintünk, kik a szabadelvű kereszténység hatása alatt megalkották az indiai theismust, a Brahma-Somajt, mely félszáz év óta mint „Új kijelentés“, apostolaival Indiának fénye és gyülekezeteivel társadalmi ereje; hanem azokra, a kik vallási reformra törekeshetnek ugyan, de még a brahmanismus körén belől állanak, azokra, a kik reformkérdésekkel a brahmanismusban is foglalkozhatnak, mert a szabad vizsgálódással és értelmi előhaladással mindig jó viszonyban volt a brahmanok vallása.¹ E reformatorok sem hagyják a kereszténységet figyelmen kívül, de annak régi dogmai tételeit igazolni nem tudják, sőt bizonyos fensőbbiséggel bírálják a régi hitvallásu keresztény egyházat. Közülök Swámi Abhe-

¹ L'Évolution Religieuse contemporaine par le comte Goblet D'Alviella. p. 280.

dánanda válik ki... Minket e vallási reform érdekel, mert ha nem is ért el addig, mint az unitarismushoz közeledő Brahma-Somaj, de oly árnyalatnak tűnik föl, mely fejlődhetik és a tisztább kereszténységből új színeket vehet föl. Azért itt közöljük, néhány pontjában, Swâmi Abhedânanda ez értekezését.¹

A hindú különbséget tesz az egyház vallása és a között a vallás közt, a melyet Krisztus tanított. Megkülönbözteti azt a vallást, melyet az egyház állapított meg és ma is prédikáltat; megkülönbözteti a hitvallást, szemben a tiszta sziv vallásával, melyet Jézus tanított s melyet az ő tanítványai gyakoroltak. Annak a vallásnak, a melyet a Krisztus tanított, tehát az igaz, a tiszta kereszténységnek nincs dogmája, nincs hitvallása. Az a szivnek a vallása, kötelező szertartás nélkül, vallás ezere-monia, vallás papi család nélkül; nem egy könyvön, hanem a sziv érzelmein alapul, az egyes lelkeknek a mennyei Atyával való közvetlen összeköttetésén. Az egyházi vallás ellenben könyvön alapul, dogmákban hiszen, hitvallást tanít, theologiai tan-tétélekkel van telítve, szertartásokat gyakorol, ezere-móniákat végez és egy papihadnak engedelmeskedik.

Az ismert keresztény egyháztörténelem Kr. u. 325 évvel kezdődik, Nagy Konstantinos uralkodásának 20. évében, abban az esztendőben, mikor a niceai zsinatot tartották. A kik e fel-séges római császárnak élettörténetét olvasták, emlékezni fognak arra, hogy az egyházi dogmák ez úgy mondott kegyes támo-gatójának mily érdekes jelleme volt. Saját fiát és saját nejét, Faustát alaptalan gyanura halálra ítélte, sógorát Liciniust és annak ártatlan fiát magától eltaszította, mindenik ellenfelét dara-bokra vágatta. És mégis a görög egyház szentnek nyilvánította őt és mint Szent Konstantinost tiszteli . . . Nagy Konstantinos volt az, ki az egyház hitvallása fölött határozott; az egybegyült püspököknek megparancsolta, hogy a niceai zsinat határozatait, mint a Szentlélek sugallatait tekintsék. Ez időtől kezdve az egyház e hitvallást, melyet csaknem minden vasárnap ismétel-nek az orthodox templomokban, authentikusnak hirdette.

Az elrémitő tudósítások az íráshamisításokról, politikai küzdelmekről, theologiai családokról, szellemi botrányokról, szen-

¹ Warum verwirft ein Hindu das moderne Kirchenthum, obgleich er Christus anerkennt? Von Swâmi Abhedânanda. 1—28 l.

vedélyességekről, melyek kiátkozást, egyházból kirekesztést, véres öldöklést, embertelen orgyilkosságokat idéztek elő a gyülekezetekben, tisztán mutatják, hogy minő eszközöket használtak az egyházi hitvallás fölépítésére. Az egyháztörténelem ismerői emlékezni fognak arra, hogy a veszekedésekben, melyek a niceai zsinat után következtek, leányokat bántottak és korbácsoltak meg, szent helyeket gyaláztak meg, templomokat égettek föl, papokat tapostak lábbal. Ilyen dolgokat miveltek az egyházi dogmatismus alapítói, kegyes püspökei.

A 431-ben Ephesusban tartott zsinaton a szerzetesek és püspökök azt kiáltották: „A ki Krisztusban két személyt vesz föl, nestorianus, vágjátok le!“ A viták folyamán egy püspök egy más püspököt halálra küldött, egy templomban 137 holttestet hagytak hátra; ily embertelenségekkel akarták igazhitűségüket meggyőzőleg bizonyítani. Ilyenek voltak e különös szenteknek gyűlései, melyek az egyház oszlopaít építették. Gondolhatjuk, hogy minő szellem vezérelte az egyházi hitvallást megállapító conciliumokat. Kezdetől mostanig a gondolat- és szólásszabadság, mely az igaz vallást jellemzi, el volt nyomva s fanatizmus, vakbuzgóság, kiátkozás, vallási üldözés, mindenféle kínzás és ördögi tett követtetett el a vallás nevében. Gyűlölet, kegyetlenség s véres harc uralkodott a szeretet, könyörület, jóakarát és béke helyett. Az egyházi hitvallás a világból eltűnt volna, hogyha kardot nem rántanak és ártatlan vért nem ontanak a keresztény vallás nevében. Ezeket a tényeket a világ vallástörténelmének lapjairól nem lehet kitörölni. S lehet-e csodálni, ha a hindúk békés, emberszerető, szelid szive, mely mindig kész áldást, jólétet kívánni s a szeretetet úgy az emberekre, mint más élő teremtményekre kiárasztani, az egyházi dogmatizmust elveti? Kell-e csodálkozni, hogy a hindúk, kik az istenséget minden lélekben elismerik, késlekednek elfogadni egy oly rendszert, mely a dogma terméketlen földjére van alapítva, melyért ártatlan emberek vérét ontották ki? A sorsnak különös gúnyja, hogy a hindúk megérték, hogy ama dogmáknak képviselői, feledve a múlt történelmét, Indiába jönnek, hogy az úgynevezett „pogányoknak“ tudtul adják, hogy az egyházi vallás civilizálta a világot, a földre békét hozott és a bűnösök lelkét megszabadította. De a hindúk szeretik az igazságot, az ő vezérlő csillaguk a gondolat- és szólásszabadság. A hindúk szeretik az

eljük tárt dolgokat észszerű vizsgálatnak alávetni. Bajos dolog egy hindút arra bírni, hogy *vakon* higgyen valamit. Mielőtt egy dogmát, mint igazságot elfogad, forrása után vizsgálódik, megfontol minden mellette és ellene szóló bizonyítékot és azután összehasonlítja ama magasabb eszményekkel, a melyeket ő saját hazájában ismer . . . Elolvassa előbb a bibliát, használja eszét és logikáját, aztán átvizsgálja a nyugati tudósoknak és vizsgálóknak minden iratát, melyekben a keresztény bibliát a történelmi vizsgálódás álláspontjáról részrehajlatlanul vizsgálták.

A hindú tudja, hogy az utóbbi százévben a nyugati tudósok közt nagy vita volt a felett, hogy a Názáreti Jézus az a történelmi személy-e, a milyennek a synoptikus evangéliumok rajzolják. Ezért kételkedik, hogy Jézusnak a történelmi személyisége éppen olyan lenne, a milyennek az evangéliumok leírják. Ismeri azokat a bizonyítékokat is, melyeket magasan álló vizsgálódók vizsgálatai szolgáltatnak és tudja, hogy a kanonikus evangéliumokban való leírás, a Názáreti Jézus életével és tanaival összekötött eseményekre vonatkozólag, nem egyezik azokkal a tényekkel, melyeket más források adnak.

A keresztény hittérítő Indiában azt prédikálja, hogy az új szövetség a keresztény kijelentés vagy Isten szava. A művelt hindú azonban tudja, hogy sem Jézus nem hagyott semmiféle iratot hátra, sem az ő tulajdonképpen tanítványai nem írták egyikét se amaz evangéliumoknak, melyeket az egyház Isten csalhatatlan és kinyilatkoztatott szavának vett fel. És éppen annyira ismeretes előtte az a tény is, hogy sem a bibliában, sem azonkívül egy egykorú okmány vagy tudósítás sincs a Jézus életére és tanításaira vonatkozólag és hogy a legkorábbi iratok, tartalmuk szerint, Pálnak valódi levelei. A 14 levél közül, melyek Páltól származottaknak vannak jelezve, csak négy tartatik autentikusnak; ezek a rómaiakhoz írt levél, a korinthusiakhoz írt két levél és a galatabeliekhez írt levél.

Azonfelül Pál Jézus Krisztust sohasem látta, csak egyszer látományban és Jézust csak egyszer s egyetlen mondatban beszélteti, az utolsó vacsora emlékünnepeére vonatkozólag: „E pohár az új szövetség az én vérem által, s valahányszor azt iszszátok, az én emlékezetemre tegyétek.“ Sok orthodox egyházi is megengedi, hogy Pál sok tant vezetett be, melyeket később az egyház dogmául fogadott el. De az orthodoxia képvi-

selőitől, kik a hindúknak az új szövetséget, mint Isten kinyilatkoztatott szavát állítják oda, a hindúk azt kérdezik: „Hogyha Isten az ő szavát kiakarta nyilatkoztatni, miért inspirálta annyi különböző embernek egy közvetítés történetét és azután miért vetettek el sokaktól csaknem mind ezek az iratok, kivéve négyet, mint hamisítottak és nem pontosak?”

Irenaeus, lyoni püspök idejéig, ki Kr. u. 200 körül élt, nem hallunk semmit a négy kanonikus evangéliumról. Az egyházi törvénynek ő a tulajdonképpeni megalapítója. Irenaeus említi először a négy evangéliumot. Nagyon érdekesek a négy evangélium felvételéről a bizonyítékai, de még sem meggyőzők. Irenaeus azt mondja: „Nem lehetséges, hogy négy evangéliumnál több vagy kevesebb legyen; mivel négy égtáj van, négy elem, négy évszak, négy főszel, az egyháznak is négy oszlopa kell legyen és ez okból négy evangéliumunknak kell lenni.“ Mily okos bizonyítéka ez a híres püspöknek!

Ezenfelül annyi képtelenség, ellenmondás és tévedés van ez evangéliumokban, hogy egy vizsgálódó hindú se fogadja el csalhatatlannak és Isten kinyilatkoztatott szavának. Azt a módot, melylyel az egyház ez elméletet fentartja és e könyvnek csalhatatlanságát hirdeti, a hindú mint egyházi dogmát elveti.

Hogyha a hindú az apostoli hitvallást és a hitnek ama tizenkét cikkelyét olvassa, melyek a niceai hitvallásban foglaltatnak és a theologiai változtatásoknak főrészt teszik és az angol püspöki egyház 49 cikkelyéig kiterjednek, azokban a dogmák sorozatát találja, a mely dogmák sem az észhez nem szólnak, sem a tudomány vagy bölcelem nem támogatja. Azokat egyszerűen elfogadták, nem tekintve arra, ha egyeznek-e az észszel vagy nem egyeznek. A hindú szellem csak olyan hitcikkeket tart igazaknak, melyek az ész következtetésein alapulnak s melyeket a tudomány és bölcelem támogat. A hindú azt mondja, hogy mivel Isten nekünk észet, szellemet, értelmet adott s szabadakaratot, hogy azokat használjuk, *az ő akaratja ellen* cselekednénk, ha mi bármit, akármely embertől jövő tudósítás tekintélyén vakon elfogadnánk. Nekünk minden ilyen ajánlt dolgot először a logika olvasztóteknőjében, a helyes következtetések tüzeiben próbára kell tennünk és azért minden hitcikket, mielőtt elismernők, megvizsgálunk.

Az első hitcikk a megütközés köve a hindú szemében,

mivel e hitcikk háttérét a teremtés történelme alkotja. A világ teremtéséről szóló tudósítás, mely szerint egy a világon kívüli lény a világot a semmiből hat nap alatt teremtette, a hindú előtt képtelennek és gyermekesnek látszik, mivel a fejlődés hitében nevedett, mely szerint a világ fokozatos fejlődésnek az eredménye. A hindú szellem nem tudja hinni, hogy ez a világ ezelőtt hatezer évvel teremtett és hogy ez a föld már a nap előtt létrejött. A hindú nem hiszen a semmiből való teremtésben és az ilyen történet írójától, legyen az isteni vagy emberi természet, észszerűbb magyarázatot kíván. A hindúk régibb és újabb bölcseinek és bölcselemeinek jókora terjedelmű irataiban hiába keresünk semmiből s világon kívüli lény által való teremtés-elméletet és míg a keresztény egyházi tan ily teremtést hisz és hirdet, a hindú azt, mint képtelen dogmát elveti.

A második hitcikk a Jézus Krisztusban, mint Isten *egyetlen* fiában való hitre van alapítva. E hitcikk, kivéve az isteni születésszóra nézve a kizárólagosságot, a hindú szellemre nézve semmi újat nem tartalmaz. Az Isten vagy a Logos (Ige) incarnatioja indiai-árja elmélet és a hindúk azt hiszik, hogy már sok ily incarnatio történt és fog még történni. A Logos, vagy Ige, vagy Istenfia-elmélet az indiaiaktól jutott a görögökhöz és kifejezést nyer a legkorábbi bölcselek irataiban, mint Heraklitos, Platon és a Neoplatonikusokéban, valamint Philo és követője — a negyedik evangelium szerzője — irataiban, míg az egyház mint alaptant elfogadta.

Ámbár sok hindú hiszen abban a tanban, hogy az Isten emberi alakban incarnálódik, de határozottan ellentmondanak annak a módnak, a melylyel az egyház e tant az úgynevezett „pogányoknak“ prédikálja. Mindenekelőtt azt az ellenvetést teszik, hogyha Isten egy helyen bizonyos célra incarnálódhatik, miért nem incarnálódhatik mindenütt, a mikor és a hol ily incarnálódás szükséges. Az egyházi dogmák az Istennek az emberiség iránti szeretetét időre, helyre és nemzetiségre korlátozzák. De Istennek az emberiség iránti szeretetét mégis nem lehet oly szűk nézletmód által korlátozni. Isten szereti az egész emberiséget, szeretete sugarait, mint a nap világosságát, egyenlően küldi minden élő teremtményre. A hindú eszméje Isten incarnatioját illetőleg csodaszépen van kifejezve a Bhagavad Gita-ban, hol Krishna azt mondja: „Mindeneütt, hol a hitetlenség fölényt nyer és az igaz

vallás leveretik, kinyilatkoztatom magamat emberi alakban, hogy az igazságosságot helyreállítsam és a rosszat szétzúzzam.“ Ha egy hindú a Jézus Krisztus életét és tanításait a synoptikus evangéliumokból olvassa és a Krishna és Buddha életével és tanításaival összehasonlítja, elbámul, hogy mily sajtószerű összhangban van e két irat a legapróbb részletekig, kezdve a szeplőtelen fogantatástól, a csillagnak megjelenésétől a feltámadásig és mennybemenetelig. Krishna Krisztus előtt mintegy 1400 évvel élt és Buddha Krisztus előtt 547-ben született . . .

Az egyházi tan drámailag rajzolja Ádámnak a paradicsomban való megkísértését és elestét, és ez elesésben a bűn eredetét keresi, azt, hogy hogy jött a bűn a világra. A hindú e tudósítást nem fogadja el. Azt egy kezdetleges nép meséjének tekinti, a fejletlen értelem magyarázatának, mely el tudja fogadni azt, hogy egy ember, ki Krisztus előtt mintegy négyezer évvel élt, az egész emberi nem atyja és hogy mert ő vétkezett, minden ő utódai született bűnösök. A hindúk rég tudják, hogy ez a tudósítás ellentmond érznek és tudománynak.

Újabb vizsgálódások megállapították a hindúk nézetének helyességét, valószínű bizonyítékot adtak arról, hogy Krisztus előtt hét, vagy nyolcezer évvel Nippurban egy nagy és magasfelettségű nép létezett. Hogyan fogadhatna el hát egy hindú a bűn eredetéről oly elméletet? Millió és millió ember élt és halt meg, mielőtt Ádám „teremtetett“. A hindú azt hiszi, hogy az emberek mind Isten gyermekei és hogy az istenséget örökölték, mint születésjogot. Azt mondják, hogy az önzés a bűn és annak okául nem valamely mythologiai ördögöt, sem valamely természetfeletti rossz hatalmat jelölnek, hanem az ember tudatlanságát isteni természetét illetőleg, annak a nemtudását, hogy Isten minden egyes emberben lakozik. A mig nem ismerjük valódi természetünket, azonositjuk magunkat a lélek és test gyöngeségeivel és önzők leszünk; de mihelyt megismerjük, hogy Isten lakik bennünk és valódi természetünket érteni kezdjük, önzéstelenek leszünk és minden bűntől szabadok. Az isteni természet valódi ismeretének tüze minden bűnt hamuvá éget és a léleknek erőt ad arra, hogy szabad legyen . . .

Az egyházi dogma tanítja a helyettesítő elégtételt. E tan réműlettel tölti el a gyöngéd, szeretetteljes hindú kebelt. A mennyci Atya részéről ezt nem a könyörület, vagy szeretet tényé-

nek tartja, hanem kegyetlenségnek és igazságtalanságnak, hogy fiára olyan áldozatot mérjen.

Az egyháznak azután a legközelebbi dogmája a test feltámadása. Sokan azt hiszik, hogy a Jézus Krisztus az első egyetlen, a ki a halálból feltámadott. A hindúk nem hiszik a testi feltámadást, éppen azokból az okokból, melyeket a tudomány emberei és Nyugat legjelesebb gondolkozói felmutatnak. A hindú azt hiszi, hogy a lélek halhatatlan és szétrombolhatatlan és a „halál“ alatt csak az anyagi testnek letételét érti. A hindúk egész vallása és böleselme a lélek halhatatlanságán alapszik és mégis sok hittérítő azt állítja, hogy a hindúk nem hiszik a halhatatlanságot. Ellenkezőleg, e tan annyira ismeretes és elterjedt, hogy nem szükség senkinek Indiába jönni, hogy ezt egyetlen személy feltámadásának hagyományos elbeszélése által megmutassa, mert a hindúk jobb bizonyítékokat ismernek ez elbeszélésnél. Hogyha a lelkek Istentől semmiből teremtetek volna, akkor a természettörvény szerint kezdetük is volna, következőleg végük is kellene hogy legyen, nem lehetnének halhatatlanok, meg kellene halniok . . . A hindú szentiratok az ember lelkét születéstől és haláltól szabadnak magyarázzák.

Egy másik dogmája az egyháznak az előre elrendelésről és a kegyelemről szóló tan. E dogma Istent részrehajlóvá és igazságtalanná teszi. A hindú ellenben hiszen a lelkek incarnatioja tudományos, észszerű tanában. Ez elmélet az élet és halál kérdéseit a legkielégítőbb módon oldja meg, a nélkül, hogy Istennek részrehajlást és igazságtalanságot tulajdonítana.

. . . Ámbár a hindúk az egyház dogmaival nem értenek egyet, de nem késlekednek Jézus Krisztusban, mint Isten fiában, mint az Isten incarnatiójában hinni. A hindúk fogalma az Isten incarnatiójáról sokkal észszerűbb és mélyebb jelentésű, mint a keresztény fogalom . . . A felett, hogy Jézus Krisztus történelmi személy volt-e, vagy nem, a hindúk nem vitatkoznak. Krisztus alatt az istentudatnak ama legmagasabb fokát értik, a hol minden dualismus eltűnik, minden elválasztás megszűnik, hol az Egyetemes Szellem isteni állománya rendkívüli erővel a mi emberi tudatunk korlátait, határait áttöri és ez által mi alkalmasok leszünk arra, hogy a mennyei Atyával való örök egységünket valósítsuk. A ki ez állapotot eléri, az Krisztus, legyen az akár Krishna, akár Buddha, akár a Názzereti Jézus. A név

különbözősége nem tesz különbséget a hindúnál, ezek mind egyenlően nagyok, mind isteniek, mind Isten incarnatiói a földön . . . A keresztény gondolhatja, hogy Istennek minden incarnatiói közt a Jézus volt a legnagyobb, a buddhista meg Buddhát tarthatja legnagyobbaknak; Krishna és Ráma követői meg az ő mesterüket; de hogyha ez isteni férfiak életét vizsgáljuk, úgy fogjuk találni, hogy egyik oly nagy volt, mint a másik. Az egyik az Istenségnek egy phasisát nyilatkoztathatta ki és a másik egy másik phasisát. Csak közönséges emberek, kik a Jézus Krisztus magas küldetéséről megfélemedeznek, vitathatják az ő történelmi személyiségét. A nagy tömeg harcolhat és vitatkozhatik ez vagy amaz incarnatio fontossága felett és mindenik mesternek követői megkísérthetik, a másik követőit megtéríteni, holott a bölcsek mindnyájukat sajnálja és a babonától, vakbuzgóságtól, faji előítéletektől és vallási téves eszméktől igyekszik ezeket megszabadítani. A vallás, a melyet Jézus tanított, a szeretet, az önmegtágadás és önuralom vallása volt, egy vallás, mely istentudatra vezet. S mivel hogy ezek a hindúknak éppen legfőbb eszményei, a Jézust és az ő igaz vallását elfogadják annyiban, a mennyiben az ő eszményeikkel egy; de hogyha azt tapasztalják, hogy az egyháziság semmi lemondást, önmegtágadást nem hirdet, hogy képviselői a szeretetet nem mindenek iránt gyakorolják, sem önuralmat nem mutatnak, ha azt látják, hogy a keresztény kormányok bűnös kereskedelmi czikkeknak kedveznek, s elnézik, hogy egy mértékletes néphez, nyereségvágyból, kábító italokat bevigyenek, elvetik azt a vallást, mely ily dolgokat megenged. A keresztény kormányok hisznek a Jézus Krisztusban, mint Isten fiában és jól tudják, hogy ő ily dolgokat nem tanított.

Az igaz vallás kötelessége: az emberi szellemet növelni, a lelki szemeket megnyitni, az emberiséget a mennyei Atyával való egység megvalósítására vezetni, s a dogmák és hitvallások feletti minden harcot leszorítani. A meddig nem vagyunk *szellemiek*, harcolni és vitatkozni fogunk; de ha megismerjük, hogy bennünk Isten lakozik, hogy mi fajra, hitvallásra, névre való tekintet nélkül, Isten gyermekei vagyunk; hogyha mi dogmák, hitvallások, elméletek és felekezetieskedés fölé emelkedünk, akkor, csakis akkor leszünk igaz követői a Jézus Krisztusnak, akkor, csakis akkor leszünk alkalmasok és jogosultak, hogy

Jézussal azt mondjuk: „Én és az én Atyám egyek vagyunk.“ A hindúk nem vitatkoznak a személyiség felett, de elfogadják a Krisztuselvet . . . Hiszik, hogy az Isten szava minden lélekben beszéli ezt az igazságot, de a mi tudatlanságunk és önzésünk miatt mi nem akarjuk azt hallani.

Krishna azt mondotta: „Hagyjátok a vallás külsőségeit és formalitásait, jőjjetek én hozzám, keressetek menedéket én nálam, én megszabadítlak bűntől, gondtól és szenvedéstől.“

Jézus azt mondta: „Jőjjetek én hozzám mindnyájan, a kik megfáradtatok és megterheltettetek, én megnyugosztalak titeket.“

Hallgassunk e hangokra, mivel azok egy és ugyanaz és kövessük; az igaz kereszténység szellemét, melyet a Názáreti Jézus életében felmutatott, valósítsuk; éljünk úgy, mint ő élt . . .“

PÉTERFI DÉNES.

Tanulmányok Luther irataiból.

I.

Luthert tanulmányozni, lelkének a kiapadhatlanságig gazdag tárházát megismerni, szellemének mélységéből meríteni, küzdelmeit és személyes életfejlődését nyomon kísérni: egy protestans theologusra nézve egyike a legszebb és legkivánatosabb feladatoknak. Ő nem a nagyhangu tudós, ki gondolatainak szegénységét a szavak áradatával akarja takargatni. Nem a rideg dogmatikus, ki élettelen és megfoghatatlan elméleteket kíván a lélekbe írni. Nem a vallás zsarnoka, ki ráül a lelkiismeretre. Nem az elfogult theologus, kinek egyoldalúsága szánalmat ébreszt. Luther a lelkiismeretes vezér, ki készséggel nyújt világosságot a vallás mezején járatlanok számára. A lelkes apostol, a kinek élete nem drága, csak hogy elvégezhesse a szolgálatot, melyet Urától vett. A fáradhatatlan hős bajnok, a ki egymaga szétromból egy megkövesült világot, hogy a romok helyén egy új ország alapjait rakja le. Költő, ki a lelkiélet jelenségeit a legszebb drámai formában írja le. Próféta, mert nem magának és korának, hanem a jövő századoknak élt. Az őszinte theologus, ki minden iratában lelkének egy-egy darabját tárja az olvasó elébe. Az élet tanító mestere, ki nem az elvont elméleteket írja, hanem a való élet útjait járja. Egy nagy egyéniség, ki új korszakot teremtett a kereszténység történetében. Iratai a hit és lelkiismeret szabadságának mindmegannyi hatalmas apologiája.

Mindezekben készséggel ismerjük el és valljuk Luther nagyságát és világtörténelmi jelentőségét. Mi őtet nem úgy tekintjük, mint egy felekezeti emberét, hanem úgy, mint a protestantizmus atyját. De bármilyen tisztelettel viseltessünk a történelem e nagy alakja iránt, azért iratait elsősorban úgy tekintjük, mint történeti emlékeket, a melyek elvezetnek minket egy nagy korszak eredeti tiszta forrásához, a melyek teljes

betekintést engednek abba a szellemi forradalomba, abba az eszmei harcba, a melyet reformatió néven ismerünk. És a midőn így tekintjük a Luther műveit, akkor járunk el igazán az ő szellemében. Hiszen e tekintetben ő maga ad nekünk útbaigazítást, midőn műveihez írott előljáró beszédében azt mondja, hogy az egyházi atyák és zsinatok írásai csak azért érdemes a fennmaradásra, hogy „tanu és történeti emlék legyen“, mert a szentírásnál jobb útra úgy sem vezethetnek minket. Azért óva int mindeneket, nehogy az ő iratai akadály legyenek magának az írásnak tanulmányozásában.¹

Azonban Luther nem pusztán a múlté. Iratai nem csupán a hagyományok tárában kegyelettel őrzendő emlékek. Fegyverei nem megrozsdásodott és divatból kiment szerszámok. Iratai nem csupán a múlt időkre vetnek világot. Mert Luther ha nem is tudta magát teljesen kiszakítani a saját korából, de azért neve áldásosan hangzik ma is a letűnt századokon keresztül. Irataiban ha sok van a mi a korhoz és viszonyokhoz alkalmazkodott, de sok van olyan is a mi nincs alávetve az idő változásainak. Általános iránya ma is követésre méltó. Vallásos gondolatai ma is termékenyítőleg hatnak a protestáns lélekre. A mint dr. Masznyik Endre mondja, a magyar kiadás előszavában: „Dr. Luther Márton művei a szent biblia mellett a vallás-erkölesi s ebből folyólag az egyházi téren való folytonos reformatiónak első rendű autentikus jogforrása és leghatalmasabb fegyvertára lesznek és maradnak kezükben.“² Mindezek nemcsak kellemessé, de hasznossá is teszik a Luther iratainak a tanulmányozását.

Még egy más körülmény is fokozza iránta érzett rokonszenvünket és érdeklődésünket. Luther személyes életében a protestantizmus legfőbb elve, a fokozatos fejlődés és folytonos haladás a teljes mértékben jut kifejezésre. A mint szintén dr. Masznyik mondja ; „A Luther név nekünk több, mint pusztán történeti emlék ; eszme az, mely uralkodik sziveinkben, mint a vallás erkölesi megújulás, a személyes élő hit, a lelkiismeretbeli szabadság, az önálló tudományos kutatás és erkölesi felelősség, egy szóval, mint a folytonos haladás és tökéletes-

¹ Dr. Luther Márton Egyházreformáló iratai ; sajtó alá rendezte : Dr. Masznyik Endre. Pozsony, 1904. I. k. 9. l.

² I. m. 2. l.

dés örök elve, lelke és ereje“.¹ Ugyanez nekünk a Dávid Ferencz neve. Tőle tanultuk, hogy semmiféle közhitvallás előtt meg nem hajolva, figyeljünk egyfelől az evangélium, másfelől az ész és lelkiismeret szavára. Az ezek által gyujtott világosság fényénél haladjunk mindig előre. A megismert igazság mindig egy lépcső legyen újabb igazságokhoz, mert a megállás, a tétlen nyugalom halált jelent. Ezért van, hogy mi ma egyes vallási kérdésekben másképpen gondolkozunk, mint gondolkoztak hitünk elődei ezelőtt százévekkel. Ezért van, hogy egyes hit-igazságoknak általuk formulázott és kifejezett alakját — ám- bár a lényeg lehet ugyanaz — ma már magunkévá nem tehetjük. De hát az természetes következése a fejlődés és haladás elvének, a melyet mi Dávid Ferencztől örököltünk. Elismerjük, hogy e tekintetben Luther lehetett a mestere. Mert hiszen a fejlődés és haladás örök elve nekünk protestánsoknak közös örökségünk. Bármennyire különbözünk az egyes hitnézetekben, de ez alapelv mindig elég erős lesz arra, hogy minket testvérközösségben tartson. Ebből a szempontból is tiltakoznunk kell az ellen, mintha mi valaha akár a lutheri, akár a kalvini egyházzól azt állítottuk volna, mintha az a reámaradt örökséggel hűtelenül sáfárkodnék, s megesontosodott orthodoxiájával a fejlődést és haladást kizárná, a mint ezt dr. Masznyik egy különben igen alapos nagy tudással és keresztényi liberalismussal írott tanulmányában írja rólunk.² Hiszen nem régiben „Calvinismus“ ezim alatt volt alkalmunk rámutatni arra a fejlődésre, melyen az ev. ref. egyház Kálvin óta keresztül ment.³ Annál kevésbé vonhatnók ezt kétségbe ott, a hol a Luther szelleme működik az egyházban. A fejlődés és haladás nem csak természeti, de lelki törvény is. Ennek az érvényesülését föltartóztatni lehet, de örökre megállítani nem. Sőt a haladás és fejlődés sok tekintetben még ott is érvényesül, a hol a leghatározottabban tiltakoznak ellene, t. i. a katholicismusban. Hogy lehetne hát azt megtagadni a protestantismusban, a melynek létalapja, élete, ereje éppen abban van. Ha mi mégis az unitarizmust kiemeltük, mint a melyben a fejlődés és haladás legin-

¹ I. m. 2. 1.

² „Szentábrahámi mint dogmatikus“ Theologiai szaklap. II. évf. 206. 1.

³ Ker. magvető XXXIX évf. 3, 4, 6, és XL évf. 2.-ik füzet.

kább érvényesült,¹ ezzel éppen azt akartuk mondani, a mit dr. Masznyik Endre így fejez ki. „Az unitarizmus e reformációt egy lépéssel még tovább folytatta, vagyis a folytonos haladás elvét teljes határozottsággal érvényesítve s a szabad kutatás és személyes meggyőződés jogát, a hitelveken kívül semmi más-sal nem korlátozva s a hagyományozott emberi tanokat, vagy mondjuk így dogmákat pusztán történeti emlékeknek tekintve, a szenirás alapján az ev. prot. egyház dogmáit is korlátlan kri-tika alá vetette.“²

Mindezeket csupán azért újítottuk fel, hogy az elfogult-ságnak még csak látszatát is elhárítsuk magunkról. Nem vagyunk színvakok, kik a saját igazságainkon kívül más igazságot el ne ismernénk. Az egyedül üdvözítés jogát másnak engedjük át. Magunknak ilyent tulajdonítani nem akarunk, mert az leginkább ellenkeznék egyházunk multjával és vallásunk irányával.

Teljesen elfogulatlan lélekkel olvassuk és tanulmányozzuk Luthert is. Őszintén valljuk, hogy a Luther társaság az által, hogy Luthert magyarul is megszólaltatja, nemcsak az ág. ev. egyháznak, de az egész magyar protestantizmusnak nagy szolgálatot tesz. A már megjelent két kötet után jó reménységgel várjuk a többieket is, mert a jeles fordítók eddigelé nagy vigyázattal voltak arra, hogy Luther eredetiségének a lehető meg-őrzése mellett jó magyar zamatot adjanak a fordításnak.

Luther művei a különböző kiadásokban különbözőképen vannak csoportosítva. Némelyek a *tárgyi*, mások pedig az *idő-rendi* szempontot vették figyelembe. A magyar nyelvű kiadás-ban, melyet dr. Masznyik rendez sajtó alá, mind a két szempont érvényesül, a mennyiben Luther úgy lesz bemutatva, mint „egyházreformator“, „egyházszervező“ és „egyházépítő“. Ez a csoportosítás előttünk is természetesnek látszik s könnyen áttekinthetősége mellett bizonyos egyöntetűséget fog kölcsönözni a különböző időben és különböző célból írott műveknek. Maga Luther ama nevezetes 1521-iki vormsi tárgyalás alkalmával addig megjelent iratait három osztályba sorozza. Az elsőbe azok tartoznak, melyekben „a hitnek és erkölcsnek tiszteletét evan-geliumszerüleg“ írja le. A másodikba azok tartoznak, a melyek-

¹ Ker. Magvető XXXV. k. 146 l.

² „Szentábrahámi mint dogmatikus“ Theol. szaklap. II. évf. 202 l.

ben a pápaságot és a pápisták tanát támadta meg. A harmadikba pedig azok, melyek személyek ellen irattak.

Mi a következőkben a magyar kiadás sorrendje szerint fogunk haladni, különös súlyt fektetve amaz iratokra, melyek az evangéliumi hit és erkölcs szabályait adják elő.

A 95 tétel és magyarázata.

Hogy a bűnös csak bizonyos föltétel mellett nyer bűnbocsánatot: az teljesen az evangéliumon alapuló nézet. Azonban az evangélium szerint ez a föltétel mindig a bűnösnek lelki ténye, a mi a bűn mélységes megbánásában, a jobb és nemesebb életre való elhatározásában, szóval valami olyan körülményben nyilvánul, a mi a bűnös erkölcsi jobbulására és nemesbitésére vezet. Az evangélium szerint az ember tökéletesedése és tüdvössége a főczél. Minden egyéb érdek eltörpül mellette. Azonban az egyházi és hierarchiai érdek hamar rájött, hogy miképen teheti az embert erényeivel és bűneivel a maga hatalmi céljai eszközüvé.

Már Krisztus után a második százévben, ellentétben az evangéliummal, olyan irányt vett a keresztény erkölcsan, hogy abban a fölösleges jó cselekedetekről szóló dogma csirája megtalálható. Nemcsak a Hermas, hanem az Origenes erkölcsanából is kiolvasható a fölösleges érdem eszméje.¹ Később a Jézus, a szentek és vértanúk fölösleges jó cselekedeteiből és érdeméből egész raktárt állított össze az egyház s azt hitette el, hogy a reáruházott kulcs hatalmánál fogva jogot nyert, hogy e kincsesház fölött szabadon rendelkezék. Még formailag dogmává sem volt emelve e nézet s már is az egyház értékesítette a maga javára az érdemek kincstárát. Lassanként mind jobban belement az üzletbe, különösen miután VI. Kelemen a XIV-ik százévben ezt a tant dogmává emelte.

De nemcsak az erények, hanem a bűnök fölött is teljes hatalmat biztosított magának az egyház. Dogma szerint ugyanis a bűnbánat sacramentumában három lépcső van, ú. m. a megbánás, a gyónás és az elégtétel. A ki a két első fokozaton végig megyen, annak örökbüntetése elengedettik, de az ideig-

¹ Baur: Óskereszténység, 367—368. 1.

lenes büntetések teljes elkerülése czéljából még bizonyos elégtételt kell adnia, vagyis bűnhődnie kell. Azonban az egyház Istentől hatalmat nyert arra is, hogy a bűnös erkölesi fogyatkozásait a felesleges érdemek tárházából bizonyos feltételek mellett kipótolja s ez által a büntetés alól feloldozza, vagy azt elengedje. Ez a *búcsu*. Az egyház a feltételt úgylátszik, a maga belátása és bölcsessége szerint szabhatja meg. Természetesen a föltétel mindig a szerint módosul, a mint azt az egyháznak akkori érdeke kívánja. II. Orbán pápa teljes búcsut hirdetett mindazok részére, a kik a keresztes háborúban résztvesznek. Később még azok is teljes búcsut nyertek, a kik valamely keresztes vitézt fegyverrel láttak el. Minden bűnük büntetése alól feloldoztattak azok is, a kik a husziták elleni háborúban résztvettek. Legnevezetesebb az úgynevezett jubileumi búcsu, melyet VIII. Bonifác pápa 1300-ban hirdetett, a mikor a Rómába való zarándoklás volt a teljes bűnbocsánat ára. Ez a búcsu eredetileg 100 évre volt kitűzve, de a pápák el nem titkolható érdekből jónak látták előbb 50, azután 33 és végül 25 évre leszállítani. Eddig folyamodni kellett a búcsuért, most azonban az egyház maga kínálja. Később 1400 körül egyes városoknak teljes búcsut engedélyezett a pápa, ha a római út *költségeit* a kiküldött búcsuhirdetőknek átadják. Nevezetes teljes búcsu még a Portinukula búcsu, a mely kezdetben Portinukula templomához volt kötve, de később a pápák minden ferenczrendi templomra kiterjesztették. Teljes búcsuval van összekötve a pápai áldás is. Vannak olyan búcsuk, a melyek „mindenkorra“, olyanok, a melyek „bizonytalan időre“ és olyanok, a melyek „meghatározott időtartamra“ szólnak.

A búcsu ereje nemcsak az élőkre terjed ki. A tisztító-tűzben levő halottak szenvedéseit is — mint ideiglenes büntetéseket — meglehet általa rövidíteni, sőt teljesen megszüntetni. Így az egyház még a halottakat sem engedte ki kezei közül. A ki magának nem is akart búcsut szerezni, megtette azt kegyeletből kedves halottjáért.

Ha Róma érdeke és szüksége úgy kívánta, pénzért is árulta a bűnbocsánatot. Ügynökeit szétküldötte a világba, kik annál nagyobb érdemeket szereztek, mennél több pénzzel számolhattak be. Ezért megfélemedtek az üzlet erkölesi oldaláról s az anyagi szempontot mindennél többre becsülték. A gazdagnak könnyű

volt pénzen üdvösséget venni, de a szegény is készséggel adta oda utolsó fillérjét, ha nem magáért, de a purgatoriumban szenvedő kedves halottjáért.

Hogy ezen alapján is téves elméletnek a gyakorlatban minő következményei lehettek, azt még elgondolni is alig lehet. „Miféle tartózkodás lehetett volna még a bűntől akkor — mondja Baur — midőn a búcsu oly nagyon könnyűvé tett minden bűn súlyát egyszerre lerázni? És az egész búcsuosztogatási intézményt korántsem kell úgy tekinteni, mintha az csak az esetleges idői viszonyok folytán jött volna létre, ellenkezőleg, maga az egyház egész tervszerűleg és rendszeresen a végett hozta létre, hogy az erkölesi tudatból a bűn minden komolyabb fogalmát kiirtsa. A minden erkölesiséget aláaknázó tan az egyház fejtől indult ki, a püspökök, az alárendelt klerikusok a pápai parancsok végrehajtására kiküldött szerzetesek egész erejüket összeszedték arra, hogy általánossá tegyék és az erkölesi érzület legszemérmetlenebb kigunyolásával is a nép között gyakorlati érvényre emeljék. Az egyház — folytatja Baur — a maga búcsuosztogatási gyakorlatával a reformatiót közvetlen megelőző századokban, az erkölesiség legalsóbb fokára szállott alá. Ki tagadhatná, hogy az akkor általánosan uralkodó, a társadalmi élet minden viszonyát beszennyező és megmérgező erkölcstelenség főleg a búcsu felől uralkodó erkölesi fogalmak természetes következménye volt?“¹ Nem esoda hát, ha még jóval Luther előtt az egyháznak ezt az eljárását „a lélek meggyilkolásának“ nevezték.

A tudatosan és tervszerűen fejlesztett rendszernek csak egy tünete volt az, a midőn a XVI. százév elején X. Leo pápa a Péter-templom építésére a II. Gyula által megindított bűnbocsánati üzletet folytatta.² E rendszernek visszássága még inkább kitünt azon mód által, a melyben Tetzl domonkosrendi szerzetes azt vezette.

Vásári zajt csapott, hogy az üzlet annál jobban sikerüljön. Már előre jelezte érkezését. Mint a pápa követe úgy utazott. Harangzúgás között várta és nagy ünnepélyességgel fogadta a

¹ Baur: Középkori kereszténység, 303—304. 1.

² Hase szerint Németországon az volt a köztudat s azt olasz történetírók is megerősítették, hogy a pápa a begyűlt pénz egy részét Magdolna nevű nővérének nászajándékul ígérte, Prot. Polemika. II./2. 198. 1.

sokaság. A mint egyik kortársa megjegyzi: „Istent sem lehetett volna szebben fogadni.“ Megérkezése után a templomba ment, hol különbnél különféle babonás mesékkal ámitotta a népet, melyeknek czélja az volt, hogy a bűnbocsátó czédulák értékét minél inkább emelje, a keresletet fokozza s a jövedelmet gyarapítsa. Sötét színekkel rajzolta a purgatoriumban szenvedő lelkek nehéz kinjait, hogy a gyászoló apát, anyát, testvért és rokont megindítsa s üzletre kényszerítse. Nemcsak a már megtörtént, de az ezután elkövetendő vétkekre is volt orvosság a Tetzeli patikájában. Kell-e mondanunk, hogy ilyen körülmények között az üzlet jól ment. A pápai ezimerrel és nagy vörös kereszttel ellátott ládából naponként fogyott a czédula, de szaporodott benne a pénz. Rablásnak, gyilkosságnak, a papok vagy apácák fajtalanosságának meg volt a maga szabott ára. A ki elkövetett bűnének az árát lefizette, megnyugtatott lelkiismerettel kereste az alkalmat újabb bűn elkövetésére. Hisz a megigazulás olyan könnyű. Különösen a gazdagnak még áldozatába sem kerül, hogy lemossa lelkéről a bűn szennyét. Miért ne élne hát kedve és kívánsága szerint?

Végre megtelt a türelem pohara. Az alvó oroszlán fölébredett. Luther, a ki már korábban is kétségbe vonta a pápának azt a jogát, mintha bűnbocsátó hatalmánál fogva a purgatoriumot is kiüríthetné, végre 1517 okt. 31.-én a vittenbergi vártemplom ajtajára latin nyelven írott s a kereszténység történetében olyan nevezetes 95 tételét kifüggesztette.

Mit foglal magában ez a rövid irat? Mi a tartalma? Ma talán nem elégíti ki mindenben a prot. tudatot. Sőt maga Luther is későbbben másként írta volna. De akkor még tudta, hogy barát multjával és neveltetésével nem tudott egyszerre szakítani. Itt még az egyház és pápa hive. Föl nem teheti, hogy a pápát üzérkedési szenvedély indítaná a búcsu árultatására, sőt talán nem is tud azokról a visszaélésekről, a melyeket az ő nevében követnek el a lelkiismeretlen barátok. Hiszen ha tudna róla, minden bizonynyal megakadályozná ezt a csunya lélekvásárt. Föl kell tehát a pápát világosítani, s az egyházi visszaéléseket megszüntetni, mert talán még végzetes kimenetelű lehet, úgy az egyházra, mint a pápára. Ime ez az egyházi hűség, s pápához való ragaszkodás sugallta a 95. tételt. És csodálatos! mégis ez volt a jelszó a reformatióra. Sőt e tételek kifüggesztésétől számítják

általában a reformatio kezdetét. Ez irat következményeit egyelőre magá Luther nem láthatta be. Ő csak az eszméket akarta tisztázni, s a bűnbocsánat homályos pontjait megvilágosítani. Tekintettel mégis az irat nagy fontosságára, mint a mely forduló pontot jelent a kereszténység történetében és tekintettel a nagy hatásra, melyet előidézett, méltó hogy részletekben megismerkedjünk vele. Ezt pedig úgy érjük el, ha egyben az 1818.-ban a pápához czimzett magyarázatot is vizsgálat tárgyává tesszük.

A szentírás doktora és tanító mestere hova építhetne biztosabb alapra, mint a bibliára, s különösen Jézus tanítására. Luther is a Máté ev. 4. r. 17. versében találta meg azt a sziklát, melyre a búcsu erejéről szóló iratát építhette. „Térjetelek meg.“ A Jézus mondása ez, s a bűnbocsánatnak ez az első és leglényegesebb föltétele. Azonban a megtérés alatt nem pillanatnyi elhatározást, nem farizeusi képmutatást kell értenünk. Ezzel a Jézus azt kívánja, hogy egész életünk állandó megtérés legyen, hogy más legyen az érzületünk, gondolkozásunk, más legyen egész életünk. A megtérés szónak ennél jobb és evangéliumszerűbb magyarázatát ma sem adhatnók. Azonban Luther, tekintettel az idői viszonyokra, hogy minden félreértést megelőzzön, s a sok százados sötétséget eloszlassa: a kérdésnek úgy negatív, mint pozitív oldalát megvilágítja. Már a II. tételben nyomban utána teszi, hogy a Jézus parancsa nem a szertartásos bűnbocsánatra, vagyis a bűnbánat egyházi formájára vonatkozik, mert az esetben azt betölteni teljesen lehetetlen volna. Jézus pedig ilyent nem kívánt tőlünk. De nem is csupán a belső, lelki bűnbánatra vonatkozik a Jézus intése. A belső bűnbánatnak külsőképen is meg kell nyilatkoznia. Éppen azért a szertartásos bűnbánat 3. lépcsőjére: az *elégtételre* vonatkoztatható a Jézus parancsa. Ugyanis az elégtétel az egyházi szabály szerint ismét három részből áll ú. m. a bűjtölés-, imádkozás- és alamizsnálkodásból. Ezek már nem csak a szertartásos bűnbánat részei; de egyszersmind a Jézus parancsolatai s az igazi bűnbánat gyümölcsei. Természetes, hogy Luther mind a hármat nem *egyházi*, hanem *evangéliumi* értelemben veszi. Már itt különbséget teszen az egyházi tan és az evangéliumi ige között.

Az V. tétel így szól: „A pápa nem enged, nem engedhet el semmi más büntetést, csak a mit a maga, vagy a kánonok

rendelkezése alapján kiszabott. E tétellel egész határozottan ellene mond a búcsu-levelekkel történt visszaéléseknek. Állítását részletekben is magyarázza és indokolja. Három féle büntetést különböztet meg, ú. m. isteni, polgári és kánoni büntetést. Az isteni büntetéseket az Isten szabja ki, azért azokat senki el nem engedheti. Vagy ha a pápa azt képzei, hogy erre hatalma van, háritsa el — mondja Luther — a pestist, a háborut, a tűzvészt, stb. mint isteni büntetéseket. Ha pedig azt hiszi, hogy a polgári büntetésekbe van beleszólása, s azokat eltörölheti, kísértse meg kiüríteni a börtönöket. Így hát az egyház által kiszabott ú. m. kánonikus büntetéseket engedheti el csupán. Azonban, ha tévedésből valaki ezek alól nem oldoztatnék fel, azért üdvössége nincsen kockára téve, ha különben az evangelium szerint megtért.

Ha a bűn büntetését nem engedheti el a pápa, annál kevésbé bocsáthatja meg a bűnt a szó valódi értelmében. Legfennebb kihirdeti és megerősíti azt, a mit Isten már megbocsátott, így folytatja Luther a VI. tételben. Mit kell ez alatt értenünk? Azt, hogy a bűnbocsánat egyedül Isten kegyelmétől várható, a mely kegyelmet az ember a *hit* által szerezhethet meg. Ime itt van a bűnbocsánat második főfeltétele, s habár halvány vonatkozásban is, itt lép előtérbe a protestantismus alapelve: a hit által való megigazulás. Azonban itt még Luther az egyházi felfogásnak is kedvezni akarva, megjelöli az egyház szerepét a bűnbocsánatnál, midőn a VII. tételben azt mondja: „Isten senkinek sem bocsátja meg vétkét, csakis úgy, hogy megalázva teljesen alárendeli a papnak, mint helytartójának.“ Ez állítással hajlik ugyan az egyházi felfogás felé, de azt egészen másképp magyarázza, mint az általában, az egyházban gyakorlatban volt. Szerinte, ugyanis az egyház nem bírói hatalommal rendelkező közvetítő, Isten és a bűnös ember közt. Sőt az egyház semmit sem tehet, míg az ember a kegyelem állapotában nincs. Az egyház bocsánatát tehát meg kell előznie az Isten bocsánatának. Azonban az ember az Isten bocsánata felől mindaddig bizonytalanságban van, a míg az egyház a pap által azt ki nem hirdeti, vagy a felől nem biztosítja. A míg pedig az ember bűne bocsánata felől bizonytalanságban van, addig a bűn következménye, a lelkiismeretfurdalása meg nem szűnik. Lelkiismeretének megnyugtatója céljából kell tehát a bűnösnek, az egy-

házhoz fordulnia. Az egyház nem a bűnt bocsátja meg, hanem nyugalmat szerez a lelkiismeretnek. Azonban az egyházhoz való járulás is csak akkor érvényes és értékes, ha az *hittel* történik. Ime így magyarázza Luther a kulcsok hatalmát. Szerinte nem gyónásra s bűcsuvásárlásra kell tanítani a népet, hanem a „Krisztusban való hitre“, mert ez szerez igazi bűnbocsánatot.

Nagyon jellemzi az egyház romlottságát, a fogalmak szándékos és mesterséges öszszezevarását, a hierarchia tulkapásait, a VIII. tétel, a melyben Luthernek azt kellett bizonyítgatnia, hogy a kánonikus bűnbánati törvények csupán az élőkre és nem a holtakra is vonatkoznak. Pedig nagy oka volt, hogy küzdjön e hamis felfogás ellen. Jövedelmező volt, s nagyon ragaszkodtak hozzá. Azért Luther nem kevesebb mint 15 érvet állít e tévelygéssel szemben, hogy kimutassa annak a tarthatatlanságát, s rámutasson azok hamis és gonosz eljárásaira, kik a bűcsu erejét még a purgatoriumra is ki akarják terjeszteni. Hogy milyen nagy volt e tekintetben a visszaélés és hogy mily veszedelmesnek tartotta azt Luther a ker. erkölcs szempontjából, azt eléggé bizonyítja az a körülmény, hogy több mint húsz tételen keresztül a lehető részletességgel tárgyalja e kérdést, s ennek minden oldalát megvilágítja. Élesen kikel ama hamis próféták ellen, kik a pápa nevében a bűcsu-levelekről azt a balfogalmat terjesztik, mintha az, az üdvösség biztosítéka volna. Ez ellenkezik a keresztény tannal. Éppen azért — mondja — a bűcsu hirdetők sokkal nagyobb szolgálatot tennének a pápának és egyháznak, ha a népet szeretetre, szelidségre, jótékonyságra tanítanák, mint hogy minden kigondolható módon a bűcsulevelek vásárlására buzdítják. Mert az igaz bűnbánó bűcsulevél nélkül is megnyeri úgy a büntetéstől, mint a büntől való feloldozást. (XXXVI. tétel.)

Ezek szerint tehát teljesen megvetendő volna a pápa bűnbocsánata? E kérdésre Luther nem felel nem-mel, de annak értékét a lehető legkisebbre szállítja le. Szerinte annak az üdvösségre semmi befolyása nincsen, a bűnbocsánatnak nem szükséges kelleke, de azért még sem megvetendő. Mire való hát? Arra, hogy általa az egyház előtt is ismeretessé lesz a bűnbocsánatnak az a kihirdetése, mely a magános gyónásnál történik. (XXXVIII. tétel.) Ime, itt van a pápai bűcsu ereje. Szentelt vízhez hasonló. Azért Luther komolyan figyelmeztet mindene-

ket, hogy arról csak óvatosan beszéljenek, nehogy a nép többre becsülje azt, mint a szeretet cselekedeteit. E helyett föl kell *világosítani* a népet, hogy az alamizsna-osztogatás és a szükölködők fölsegítése jobb dolog, mint a búcsuvásárlás; hogy a ki felebarátja nyomorával nem törődve, búcsut vásárol, nem bűnbocsánatot nyer, hanem Isten haragját vonja magára; hogy a búcsuvásárlás „szabados“ és nem „parancsolt“ dolog; hogy a mit búcsuvásárlásra tékoznak, azt jobb ha családjuk föntartására fordítják; hogy a pápa a búcsuosztogatásnál több súlyt fektet az *imádságra*, mint a *pénzre*; hogy a búcsu jó, ha nem biznak benne, de veszedelmes, ha abba helyezik reménységüket. Föl kell világosítani a népet, hogy ha a pápának tudomása volna a búcsuval történt visszaélésekről, inkább fölgyujtaná a Szent Péter templomát, hogy a pápa inkább pénzt adna a szegényeknek, minthogy álnokul megfossa őket tőle. (XLII—LI. tétel.)

Ez erőteljes buzdítás után ismételten egy nagy és lényegbe vágó kérdést vet föl Luther. Mi az egyház igazi kincse? Nem a szentek érdemei és fölösleges jó cselekedetei, mert nincs szent, a ki Isten parancsait mindenben betöltötte s annál kevésbé olyan, a ki fölösleges jót mivelhetett volna. Így forgatja föl Luther alapjában azt a képzelt kincses-házát, mely a századok folytán az egyház részére olyan dúsan kamatozott. Továbbá a Krisztus érdeme igaz hogy az egyház kincse, de nem a búcsu kincse. Mert e kincsből a pápa nélkül is részesülhet az igaz keresztény a hit által. Végül nem is a kulcs hatalma az egyház igazi kincse. Azért nagy tévedésben vannak mindazok, a kik ezekben képzelik az egyház kincsét. „Az egyház igazi kincse az Isten dicsőségének és kegyelmének szent evangéliuma“. (LXII. tétel.)

Igen érdekes az is, hogy miként vonja meg a határvonalat az evangélium és búcsu között. Amaz az elsőket teszi utolsókká, ez pedig az utolsókat elsőkké. Az evangélium hálójával egykor *gazdag* embereket halásztak; a búcsu hálójával pedig az emberek *gazdagságát* halászszaak. Az evangélium a lélekre *áldásos*, a búcsu pedig a zsebre hasznos. (LXIII—LXVII. tétel.)

Mindazonáltal Luther mégsem a pápai bűnbocsánat, hanem a vele kapcsolatos visszaélések ellen beszél. Sőt annyira lelkő-

ben van a pápa tisztelete, hogy — a mint mondja — még annak igazságtalan ítélete előtt is kész meghajolni. Ezért mondja: „A ki az apostoli bűnbocsánat ellen beszél, átkozott és kárhozott legyen“. „A ki ellenben a búcsuhirdetők merész és szemtelen beszédét figyelve ellenőrzi, áldott legyen“. (LXXI—LXXII. tétel.) Egyben éppen a pápai tekintély megóvása czéljából főlemlit néhányat azon visszaélések közül, melyeket az ő nevében egyes búcsuhirdetők elkövetnek s tiltakozik azok ellen, mint a melyek csak a nép ámitására szolgálnak. Valamint elősorolja azokat a kételkedő kérdéseket, a melyek a búcsuárulással kapcsolatosan nemcsak az ő, hanem a mások lelkében is támadnak s a melyek szintén igen alkalmasak a pápai tekintély aláásására. Így, hogy többet ne említsünk: miért nem üriti ki a pápa a purgatoriumot a *szeretet* nevében, ha *pénzért* meg tudja váltani a szenvedő lelkeket? Vagy miért nem építteti a Szent Péter-templomot inkább a maga dús jövedelméből, mint a szegény hivek pénzéből? Ezek s ezekhez hasonló kérdések nem támadnának a hivek lelkében, ha a bűnbocsánat a pápa szellemében hirdettetnék. Végül figyelmezteti a keresztényeket, hogy igazi fejüket, a Krisztust igyekezzenek követni s „inkább sok szorongattatás közt jussanak a menyországba, mintsem hogy magukat a békével áltatva elbizzák“. (XCV. tétel.)

Ez rövid tartalma annak a nagyfontosságú iratnak, mely fordulópontot jelent a kereszténység történetében; mert bárha írójának nem is volt az a czélja, de ez jelzi a reformatio kezdetét. Magasan kiemelkedő határkő a mult és jövő között. Az első sugár, mely a nap közelgését hirdeti. Minden igaz protestans kegyelettel kell hogy olvassa a lelki szabadság ez első hiradóóját. Az egyes tételek között megvan a tartalmi összefüggés s mint irodalmi mű is egy teljes egésznek képez. Látszik rajta, hogy a hagyományos szokás és tekintély tisztelete még küzd az evangéliumi szabadságra való törekvés vágyával. Igyekszik mind a kettőnek megadni a magáét. Azonban ez utóbbinak már több rész jut s az elsőt nem a meggyőződés ereje, hanem csupán a kegyelet tartja fönn. Bátran elmondhatjuk, hogy a protestantismus alapelve már a 95. tételből kiolvasható. Abban ki van már mondva, hogy üdvösségünk nem külső hatalomtól függ, hanem azt nekünk magunknak kell előkészíteni. Ki van mondva hogy a vallás nem lélek- és életnélküli külső cselekedetekben,

hanem hitben és bizalomban áll. Ki van mondva, hogy megigazulásunk alapja és föltétele nem a papság, nem az egyház kezében van letéve, hanem az kizárólag tőlünk függ és hogy azt nem pénzen vehetjük, hanem megtérés és a Krisztusban való hit által szerezhethjük meg. Mindenki által tudott és ismert igazságok ezek ma, de nagy föltűnést keltettek s új irányt jelöltek akkor, a mikor az egyszerű barát ajkairól elhangzottak. És ezek az igazságok mutatják, hogy Luther nemcsak rombolt, hanem épített is, nemcsak tagadott, de állított is. Azonban ez még csak az első lépés, a mely az ingadozás, a bizonytalanság tüneteit mutatja. A többi annál határozottabb, a mint ezt látni fogjuk.

VÁRI ALBERT.

A régi diákéletből.¹

A német nyelv a tantervben — úgy látom — először Mária Terézia idejében foglal helyet, a 18. század közepe után. Sőt II. József idejében már két osztályt neveznek el a németről: *kisebb német és nagyobb német osztály*. Akkor t. i. nem számokkal jelölték az osztályt, mint most, — oly semmit mondóan — hanem azon tárgy szerint, mely legnagyobb helyet foglalt el abban az évfolyamban. Így pl. oratorok, poéták, szintakszisták, declinisták, comparisták stb. II. József világboldogító germanizálása már anyja idejében érezteti hatását. 1773-ban egy diák (Kovács Ferencz) már Szebenbe megy a német nyelv megtanulására. Új és szokatlan dolog lehetett, mert a főnök e megjegyzést teszi rá: Egér nem fér lyukába, s tőköt köt a farkára.²

A következő évben már megbarátkoztak ezzel az új szokással, mert 1774-ben a főnök (Sepsiszentkirályi Vida Mihály) a német nyelvre Brassóba távozó diák (Farkas Zsigmond) vállalkozására az Isten segítségét kéri: Cui Deus suo adsit auxilio!³ 1776-ban pedig a főnök azt jegyzi fel, hogy Nagyajtai Nagy György „clarissimus ac doctissimus“ urat beiktatják a német nyelv tanárává s a saját maga írta nyelvtant kezdi tanítani az ifjúságnak.⁴ (Nem várták meg tehát II. József rendeleteit, hanem megelőzték. Benczédi téved, midőn a német tanításának kezdetét 1784-re teszi. L. Kolozsvári Unit. Kollég. Értesítője 1899—1900.) Német vizsgának nyomaira azonban csak 1785-ben akadtam, mikor a tógás és secundanus diákok, s a gyermekek is vizsgáztak németből.⁵ A nagyobbik német osztályról pedig (körülbelül a mai III.—IV. o.-nak felel meg) az van feljegyezve 1787. februáriusáról,⁶ hogy magyarról-németre fordítandó stílusból ez alkalommal vizsgáztak először. Ezóta e tantárgy több-kevesebb megszakítással és több-kevesebb eredménnyel állandóan a tantervben van, de azért Augusztinovics, II. József halála alkalmával meg

¹ A Dávid Ferencz ifj. egyetben tartott felolvasásból.

² Fasc. VI. 79.

³ Fasc. VI. 98.

⁴ Fasc. VI. 127.

⁵ Fasc. VI. 343.

⁶ Fasc. VI. 404.

nem állhatja, hogy szerencsés útat ne kívánjon naplójában a németnek. (Felix iter!)

Pedig az unitárius diákok fasciculusába 1782-ben a főnök *Aurora aurea* cím alatt írja be szóról-szóra II. József türelmi rendeletét, a mely a keresztény türelem nevében minden vallási kényszert kizár s meghagyja, hogy a kik egyik vallásról a másikra térnek, azokat többé üldözni nem szabad, és eltiltja, hogy rájuk börtönt, máglyákat, gályát és korbácsot s nyilvános közmunkát rójjanak.¹ S pedig 1790. februáriusában az ifjuság három napon át naponként kétszer imádkozik a „beteg császárért“, a mit a főnök szerint a „legnagyobb alázattal és ceremóniával“ tettek meg, s ezenfelül még a főnök külön is e szavakkal: „Mutatsd meg uram a te arzodat a te hú szolgádnak, a ki igazságban járt te előtted.“ Mikor sorjában a diákság a templomba ment, más vallású járó-keelőktől az utcán hallották a suttogást: „méltó is, hogy az unitáriusok a császárért alázatosan imádkozzanak, mert nekik s vallásuknak szerfelett kedvezett“.² Mindez azonban nem akadályozhatta meg őket abban, hogy a szászok s a német nyelv iránti szeretetüknek, a hol, s a hogy csak lehetett, kifejezést ne adjanak.

Igy a diákság! De a főhatóság más szemmel nézte a dolgot.

Az 1815-ben tartott főtanácsnak ugyanis egy igen gyakorlati paedagogiai érzékre valló határozata van a német nyelv tanítása ügyében, a mely becsületére válna bármely modern paedagogusnak is. Tárgyalás közben ugyanis előkerül, hogy a német nyelv tanításában igen nagy akadály az, hogy a felsőbb leczkéket hallgató ifjak (t. i. a mai VI.—VIII. o.) mind egy órán tanulják; mert vannak olyanok, a kiket magyarról-németre fordításban kellene gyakorolni, de vannak olyanok is, kik még az articulusokat sem ismerik, sőt olvasni sem tudnak. A főtanács — valóban mély belátással — úgy határoz, hogy az ifjak osztassanak két classisba; az elsőbe a kevesebb, a másodikba a több előmenetelt tett ifjak „*egyéb leczkékre s azokbeli előmenetel és igyekezetre való tekintet nélkül*“. Meglepően helyes gondolat s a mai sikertelenséget is jó részben el lehetne enyésztetni ennek megvalósításával. Mert az osztály-rendszer, ha valamely tárgynál, éppen a németnél a legnagyobb akadály; s ez akadályt úgy lehetne elenyésztetni, ha a tanulókat tekintet nélkül osztályukra, nyelvi tudásuk s szellemi fejlettségük szerint szednők csoportokba.

Régebben a diákok kivétel nélkül mind tanultak theologiai tudományokat, jobban mondva a felső osztályok tanterve így volt megállapítva, hogy az összes studiumok mind a theologia, mint középpont körül forogtak. Sőt 1786. jul.-tól a dogmatica

¹ Fasc. VI. 246.

² Fasc. VII. 15.

theológiát egy végzett diáktól még az oratoroknak és poetáknak is (a mai IV.—V. o.) kellett tanulniok, a kit praeses theologiae-nak neveztek, megkülönböztetésül a theologiae professortól. Amannak a dogm. theológiából vizsgát kellett tennie.¹ Külön theologiai és gimn. tanterv csak 1847-ben állítatott fel, előbbi kezdetben két évi tanfolyammal.

1787. jun.-ában Nagyajtán tartott zsinat P. Horváth Ferenc főgondnok indítványára² kimondja: a ki valamely jótéteményben akar részesedni, előbb egyházi állásra kell magát szentelnie azzal a kötelezettséggel, hogy ha később bármely okból visszavonná szavát, az eddig élvezett jótéteményt egészen vissza kell fizetnie. A tógát ugyan a külső hivatalokra készülők is viselhetik, de semminemű jótéteményben nem részesülhetnek.

Itt már tudatosabbá válik az egyházi és világi rend megkülönböztetése. A papságra és mesterségre készülőknek különben meglehetősen zavaros volt a tanterve. Megtörtént ugyanis, hogy a négyéves filozófiai cursus befejezése után nem lehetett azonnal kimenni papnak vagy mesternek, mert nem volt eklézsia s ha az ilyen végzettek a cursusnak azután is tagjai maradtak, a már hallgatott leczkék hallgatására és újból való vizsgázásra voltak kötelezve. 1803-ban³ három ilyen végzett diák folyomodik, hogy ne kényszeríttessenek a theologiai leczkéken kívül a nyelvek tanulására is, hogy „az eklézsiai állapotra való jobb készülésre és a jobb-jobb authorok olvasására“ több idejük legyen. A consistorium végzése így szól:

1. Akár az eklézsiai, akár a külső állapotban való tökéletesebb lételre elkerülhetetlenül szükséges lévén a nyelvek szorgalmas tanulása, ennek horis publicis leendő teljesítésére, ha kolozsvári kollégiumunkban tanuló minden ifjaink a philosophiai cursusnak bevégezése után is, a maguk tökéletesítésére való vágyódás által nem ösztönöztetnének, ezen végezés által köteleztetnek. Sőt

2. minden egyéb az oratoria classison feljül levő leczkéknak is, a melyekből publicum, vagyis ú. n. generale examenek alkalmatosságával legalább második classist nem nyernek, a philosophicus cursus bevégezése után újra leendő tanulására. E felett

3. publicus praceptoroknak pro futuro csak azok tétessenek, a kiknek minden felsőbb leczkékből legalább első classisuk leendő.“

Hát az bizonyos, hogy akkor nem éltek a gőz és villamosság korában. Volt idejük ugyanazon dolgokat két-három, sőt több éven át is ismételtten tanulni, abból a helyes elvből indulva ki: repetitio est mater studiorum. De hát a diákok nem

¹ Fasc. VI. 379.

² Fasc. VI. 389.

³ L. E. K. T. jegyzőkönyvét.

egy könnyen vették be az elvet. Hogy segítettek tehát magukon? A legegyszerűbb módon, t. i. nem jártak órákra s nem állottak vizsgára. Volt is e miatt panasz a tanári kar részéről a consistoriumhoz. Ez a panaszt még a főtanácshoz is felterjeszti.¹ Itt kimondják, hogy a diákok „a jövő examenre előállani tartoznak privata industriájuk alapján, különben minden iskolai beneficiumtól megfosztatnak, s ekléziába nem rendeltetnek; mostani hibájukért pedig minden praemiumjaikat elvesztik.“ Később még a törvénytárba is beveszik:² „Ha valaki a közvizsgát elégséges és elfogadható ok nélkül háromszor elhanyagolja, a kollégiumból azonnal zárássék ki.“ Ez egyenesen ellenük irányul.

Pákei József igazgató halála után Körmöczy igazgató új tantárgyfelosztást csinál, tekintetbe vévén azt, hogy Molnos Dávid és Fűzi János külföldi akadémiákról hazajöttek, s most a professorok száma 5-re emelkedett. Az egész philosophicus és theologicus cursus a tógás diákokra nézve 4 évre oszlik szorosan meghatározott tanrenddel.³

1818. febr. 16.-án esküdtszék elé kerülnek a physicusok. Az a hibájuk, hogy nem jártak el a pastoralis theologia óráira. Kikérdezéskor ki is jelentik, hogy ezt jövőben sem fogják hallgatni, mert ebben „non multa est scientia“. Ha dogmatica volna, vagy a theologiának más része, milyen az egyháztörténelem, szívesen tennék, de ebből tudnak annyit, a mennyi szükségés.

Az 1830. dombói zsinati főtanács kimondja, hogy a kik végeztek s papi kirendelésüket várják, hetenként egyszer a nyomtatott dogmatica theológiából a professor jelenlétében „közönséges vetélkedést“ tartsanak. Külön papi vizsgát tehát nem tettek a papjelöltek s ez az első nyom, hogy a szaktudományt mélyebben és erősebben követelik a papjelölttől, mint bármely más végzett diáktól. Ez említett „nyomtatott“ könyv lesz később a norma, zsinatokon a papnövéndékek megvizsgálására.

A kik jobb eredménnyel végeztek, azok vagy *publicus praeceptorok* lettek, vagy külföldi egyetemekre mentek tanulmányaik kibővítése végett.

A *publicus praeceptorok* (*köztanítók*) mai terminologia szerint a helyettes tanároknak felelnek meg. Tanították az alsóbb osztályokat egészen a mai VI. osztályig. Kezdetben ehhez nem kellett semmi külön képesítés; elég volt, ha az illető végzett. De az 1840—41. évi téli (ú. n. kis) vizsga után Székely Mózes igazgató már kihirdeti a tógatusok között, hogy a ki ezután köztanításra pályázni akar, a legközelebbi nyári vizsga alkalmával latinból, geographiából, hazai történetből és arithmetiából a vizsgáló-bizottság előtt vizsgát kell tennie s csak az alkal-

¹ L. Főtanácsai jegyzőkönyv 1811.

² Fasc. X. 325.

³ A részleteket l. E. K. T. jegyzőkönyve 1805.

masak neveztetnek ki e hivatalra. A magántanítók is (privati praeceptores) tartásuk kötelességüknek, hogy annyira gyakorolják magukat a latinban, hogy a latin beszédben Corneliusból vagy Eutropiusból bármely helyen készséget mutassanak, ellenkező esetben vagy megfosztatnak tanítványaiktól, vagy nem kapnak.¹

A végzettek között a legkiválóbbakat külföldre küldték. Ennek az intézménynek is tanulságos történelmi háttere van. 1808-ban P. Horváth Miklós főgondnok, a Csókfalván tartott zsinaton P. Horváth Károly és János nevében azt ajánlja, hogy Széplakra mindig olyan „*ifju legénységben magánosan élő pap*“ rendeltessék, a ki három évi szolgálat után ott pénzt gyűjtve, külső országi akadémiára küldessék, mert a szolgálat nem terhes és jövedelme elég nagy („boldogult eleiknek 1700. július 27.-én Széplakon költ dotálásoknál fogva“); tekintve továbbá „közönységünknek a belső felsőbb állapotbéli individuumokra nézve történhető fogyatkozását“. Az indítványt elfogadja a zsinat, s elhatározza, hogy „mostantól fogva ide mind tanulásaira, mind erkölcesire nézve alkalmas deákok“ küldenek; az ifju kötelezze magát három évig hivatala szorgalmas folytatására, nőtlenességben való maradásra, (a mi a lányos apákra nézve hátrányos volt, de annál kedvezőbb a tudományokra) feddhetetlen életre, s jó erkölcsök gyakorlására. Pénzét gyűjtse össze, s ha nem elég, kipótoltatván, menjen ki külföldre. Ha pedig erre magát érdemlenné tenné, jövedelméből levonva a szolgálatért competálhatót, a többi beadatik a közcassába, „lekötve erre nézve minden ingó és ingatlan javait, sőt maga személyét is. Köteles jövedelméről, s költségeiről számadást vezetni, s évenként felterjeszteni a consistoriumnak.“²

Az első pap, a ki Széplakra került ilyen feltételek mellett, Székely Mózes volt, a későbbi püspök, a ki 1811. április 24.-én a consistoriumnak jelenti, hogy három éve kitelt s kéri az intézkedést. Még egy évig ott hagyják, hogy tanuljon németül, hogy a tanulmányok hallgatásában ne legyen akadályozva, s most egyuttal meghatározzák azt is, hogy ezután olyan ifjút jelölnek oda, „a ki a német nyelvben magát előmenetelenen tökéletesítette“. 1815-ben már Kanyaró Mihály a széplaki pap, a ki már egy évi ottléte után kéri az engedelmet, hogy külföldre kimehessen, s költségei összegyűjtése céljából neki a peregrinatio megengedtesék.

Ez évben újít fel a főtanács egy régi határozatot. Még 1781-ben kimondották ugyanis, hogy azok a professorok és papok, kik közköltségen teszik meg akadémiai expeditiójukat, közköltségen vásárolt könyveik lajstromát kötelesek a főtanácsnak beadni, hogy ha oly utódok nélkül halnak meg, kik cum emo-

¹ L. Érdemsorozati jegyzőkönyv.

² L. 1808. évi főtanács jegyzőkönyvét.

lumento communitalis azokat nem használhatnák, azon könyvek itteni kollégiumunk könyvtárának nevelésére fordíttassanak. Ezt a határozatot eddig nem hajtották végre. Most megújítják, még pedig azzal a hozzáadással, hogy akár vásároltak közöltségen könyveket, akár nem, kötelesek a könyvtárban meg nem levő könyveket adományozni és sajátkezűleg beírni a professoratus jelenlétében a lajstromba.

Ime így készültek elődeink külföldi egyetemekre s így gondoskodtak a közvagyon gyarapításáról!

Ha a végzett diák külföldre ment, vagy papnak, vagy mesternek rendeltetett, s megszűnt a coetus tagja lenni, akkor rendesen szépen kidolgozott beszéddel búcsuzott el attól.

Egy ilyen beszédet fordításban bemutatok. Gejzanovics József senior Tordára menvén papnak, 1770. márczius 21.-én a következő beszéddel (valedictio) búcsuzott el a kollégiumtól:¹

„Mi is virágoztunk! Most már követlek téged édes Jézusom. De engedd meg nekem, hogy elbúcsuzzam azoktól, a kik az én házamban vannak. Luk. 9. De nem sokat késlekedem: itt az ideje, hogy meghalljak az isk. muzsáknak. Ama nemes harczt megharcoltam, pályámat megfutottam. Kedves ifjuság! Istennek szent ifjusága! Legkedvesebb barátaim! Ha dolgaitokban nem is tudtam nektek használni, bizonyára akartam; lelkem sem hiányzott, hogy tanulmányaitokban, előmeneteletekben segítsen, csak erőm. Kormányzásotokra szavazatokkal a minap megválasztva senkinek — ha jól tudom — terhére nem voltam, csak a ki talán nekem, vagy társaságtoknak titkon, vagy nyilván terhére volt. Ma már visszaadom nektek a faszest, mely senki véréből nem véres. Mert te hívsz engem, s én azonnal követlek téged Úr Jézus. De engedd meg nekem, hogy elbúcsuzzam azoktól, a kik eddig velem voltak. Isten veled, aranyos társaság! Az égre méltó társaság! Kedves tógás társaságom, Isten veled! Isten veletek társaim! és tanítványok, kiket ez Athenaeumban érdemem ellenére, nekem adott az Isten. Az elemek kedvezzenek minden tanulmányotoknak s az Isten árássa reátok szellemét, hogy minden dolgaitok kegyességet leheljenek. Isten veletek logikusok! a kiknek 6 éven át úgy világítottam fáklyával, hogy még nem bántam meg a rátok fordított munkámat. Isten veletek rhetorok, kiknek e színjátékban komikus színésze voltam! Játszottunk itt minden darabot, minden szerepet, a nevetőét és siróét, a haragvóét és könyörülőét. Ha valakié másokkal, az én életem is veletek komédia volt, melynek hátra van még befejezése: a halál. Meghalok ma nem magamnak, hanem nektek és úgy halok meg, hogy soha többé nektek fel nem kelek. Ti azonban, o kedves barátaim, éljetez örökre és ha tetszettünk, tapsoljatok. Isten veletek, poéták! Végül min-

¹ Fasc. VI. 38—40.

den osztály, szorgalmas méhek rajai! Nőjjetek a közügy erős oszlopaivá, melyeket a jövő kor egykor megcsodáljon. Isten veletek falak! melyek között 15 kedves esztendőt éltem le. Isten veletek 9 muzsa! melyekre annyi éven át a legnagyobb gondot fordítottam. Ezután már szentségekkel foglalkozom, melyek valamivel többet tesznek a vidám örökkévalóságra. Mert itt az ideje, hogy házmról gondoskodjam. Isten veled szomoru falakkal körülvelt élet! Már élvezni fogom az életet, melyben ezer veszély, s a keserü küzdelem idői után vidám leszek, s az urnak kegyes tömjént áldozok, mint *pap*."

Ime 15 év, sőt sokkal hosszabb idő mily bensővé és hálássá teszi a viszonyt az iskola és tanítvány között! Ha a mai ifjúságot arra tudnók nevelni, hogy az érettségi után hálás szóval váljon meg az iskolától, tanáraitól, meg volnánk elégedve nevelő munkánk eredményével. De milyen ritkán sikerül ez! Ellenben mily gyakori jelenség, hogy a tanuló minden közöséget leráz magáról az iskolával, s alig várja, hogy érettségi bizonyítványával kezében, hálátlanul rughasson egyet azon az intézeten, a mely őt felnevelte. Ime e tekintetben is jó lesz a multba jární iskolába.

DR. GÁL KELEMEN.

Hálás megemlékezés Isten áldásairól.

(Őszi hálaünnepi beszéd).¹

Alapige Zsolt. 103, 2.: Áldjad én lelkem az
Urát és el ne felejtkezzél semmi jóté-
teményeiről.

Vallásos hitünk erősítésére sok szép és megragadó alkalmat nyújt a természet élete. Emlékezzünk csak vissza a rügy bontogató, virágot fakasztó kies tavaszra. Mennyi édes örömmel, mennyi boldogító reménységgel töltötte be szívünket a megújult természet! Még a meghasonlott lelkű, bánatos kedélyű emberek búsongó arczára is az életkedv egy-egy röpké mosolyát varázsolta a búbájós kikelet. . . És mi a tápláló föld felvidult ábrázatában, az itt-ott fölesattogó madárdalban s gazdag termést ígérő virágzásban gyönyörködve, nem így szólottunk-e jóslatos reménykedéssel: „Megáld minket Isten, a mi Istenünk?!“

Aztán virágok hulltával, tavasz mulásával, mikor beköszöntött a meleg nyár s áldott heve aranszínüvé érlelte a hullámzó kalászokat; mikor az arató-munkások vidám dala belesendült a természet fönséges harmoniájába; mikor a súlyos kévékből sűrűn rakott kalongyák ezrei ékesítették halmainkat, völgyeinket: nem dobbant-e meg szívünk édes örömeiben? Nem csendültek-e meg ajkainkon a vallásos csodálat és szent elragadtatás hangján az írás szavai: „Mily nagyok a te cselekedeteid, Uram; betelt a föld a te gazdagságiddal?!“

És most, midőn már asztalunkon az új kenyér áldása; midőn kertünk fáinak mosolygó, izes gyümölcssei, bor-termő hegyeink édes fürtjei mintegy kínálva-kinálkoznak leszedésre; midőn a csodaszép természet minden egyes adománya a mi mennyei Atyánknak irántunk való végtelen jóságát hirdeti: egy benső hang, egy szívünk mélyéből fakadó jobb érzés nem indít-e

¹ A Dr. Bedő Albert-féle pályázaton pályadíjat nyert munka.

arra, hogy mély alázattal, imádó tisztelettel boruljunk le az áldások Istene előtt, mondván: „Áldjad én lelkem az Urat és el ne felejtkezzél semmi jótéteményeiről?!“ . . .

A zsoltáriró király e szavakkal ad kifejezést szive hálás érzelmeinek, midőn költői szárnyalásu lelke, bejárva mélységet és magasságot, országának fényben és pompában ragyogó gazdagságán gyönyörködve pihen meg. E szavak zendüljenek föl a mi ajkainkon is a hálaadás e kedves ünnepén! Az emlékezet útmutató fénye mellett járjuk be az áldások kies mezőit s „el ne felejtkezzünk az Urnak semmi jótéteményeiről.“ Mert az áldásokról való hálás megemlékezés mig egyfelől szilárdabbá teszi Isten iránti bizalmunkat, másfelől nemesebb irányt jelöl embertársaink iránti cselekedeteinknek. — Minthogy meggyőződésem szerint mind a két czél oly nagyfontosságú lelketek igaz boldogságára nézve, remélem, szives figyelemmel fogjátok kísérni rövid beszédem egyszerű fejtegetéseit.

I.

A jóltevő és jóadományt élvező közti viszony megszilárdulására, vagy felbontására nem kis befolyással van az a körülmény, hogy az ajándékot nyerő milyen érzellemmel fogadja a neki szánt jótéteményt. Hiszen egy magában csekélyértékű virágszál, szivesen nyújtva és hálás köszönettel fogadva, már nem egy esetben vált alapjává két rokonérzésű lélek bizalmas szövetségének. És az a gyermek, a ki örömet gondol vissza édes szülőinek lelkiismeretes gondosságára, erkölcsét nemesítő, szellemét irányító törekvéseire, sohasem lehet bizalmatlan azok iránt, a kiknek védő szárnyai alatt izlelte meg az élet első örömeit; sőt akkor, midőn fejteken már őszebevegyülő, vagy ezüstfehér hajszálak jelzik korotok és erőtök hanyatlását, egy ilyen gyermeknek nincs forróbb vágya, szentebb óhajta, mint hogy gyöngéd szivessége minden eszközével széppé és nyugalmassá tegye számotokra az élet estvését.

Lássátok, keresztény hivek, a mi a gyermek viszonya szülőihez, ugyanaz a mi viszonyunk a jó Istenhez: a szeretet és bizalom kedves viszonya. Mind a kettőt a jótéteményekről való hálás megemlékezés teheti bensőbbé, szilárdabbá. Csakhogy

mig a gyermeknek jó tetteivel, szives szolgálataival nem egyszer nyílik alkalma kimutatni hő ragaszkodását szülői iránt: addig mi Isten iránti hálánknak ily módon való nyilvánítását nem tehetjük. Mert hiszen ő semmiben sem szűkölködik, ő teljes tökéletesség önmagában, kinek dicsőségét és boldogságát a legkevésbé sem növelhetjük; ő az egész világot átható és betöltő lélek, ki mint ilyen, érzékelhető ajándékokban, jóillatú áldozatok füstölgésében nem talál gyönyörűséget. Előtte csak a tiszta szív és alázatos lélek kedves áldozat! Hogyan lehet és kell tehát hálásan megemlékeznünk Isten áldásairól?

Mindenekelőtt ismerjük el lelkünk alázatosságával, hogy „minden jóadomány és tökéletes ajándék onnan felülről száll alá a világosság Atyjától“, ki „ha kibocsátja az ő lelkét, megújulnak mindenek és megújítja a földnek színét.“ Ismerjük el, hogy az Isten mindenható ereje hordozza a szelek szárnyain az áldást hintő felhőket, ő adja a fényt és meleget árasztó nap-sugarat, a földbe a termő-erőt, melyeknek jótékony hatása alatt a különféle magvak csirái megerednek, nőnek, gyarapodnak, majd kifejlődve: virágoznak s gyümölcsöt teremnek. Ismerjük el, hogy a tavasz nyílóvirága, a nyár rengő kalásza felett ő terjesztette ki gondviselő oltalmát, mig vész, vihar és égi háború zúgva, dörögve, villámokat szórva, de ártalmatlanul vonult át határainkon. Ismerjük el a nagy apostollal, hogy mindnyájan „Isten kegyelme által vagyunk, a mik vagyunk“, „ő benne élünk és mozgunk.“ Szóval, ismerjük el szívünk mély hódolatával, hogy miénk csak a reménykedés, övé a megvalósítás; miénk a tervezés, övé az alkotás; miénk a törekvés, övé a jutalmazás; miénk a munka, de Istené az áldás!

És mindezeket őszintén elismerve, mindezekről hálásan megemlékezve, nem támad-e lelkünkben az a fölemelő gondolat, hogy a kinek teremtő és megtartó ereje ez évben is oly fönséges módon nyilatkozott meg a természet pompájában, gazdagságában a mi javunkra s gyönyörűségünkre: az a leghatalmasabb, legjobb, legáldottabb és legtökéletesebb valóság a nagy minden-ségben: az a mi szerető mennyei Atyánk, kire a legnagyobb megnyugvással bizhatjuk mezőinket, terményeinket, sorsunkat, életünket, mindenünket?! És e boldogító meggyőződésben avagy nem lesz-e ragaszkodóbb, mélyebb, szilárdabb, erősebb a mi hitünk az isteni gondviselésben?!

Higyjétek el keresztény hivek, hogyha egyszer az Isten iránti bizalom — hálás megemlékezésünk által — szilárd alapot nyert keblünkben: elhervadhat kertünk virága, megsemmisülhet szántóföldünk vetése, jöhet reánk csapás, nyomor, keserű család; érhetnek gyötrő fájdalmak, sorvasztó betegségek: szivünk el nem csügged, lelkünk el nem merül a kétség habjain, tudván azt, hogy a ki annyiszor megáldott a múltban, az a jó Isten adhat és ad is még számunkra erőt, egészséget, vidámságot, szép napokat, bő esztendőket a jövőben is!

„Boldog ember az, ki bizik az Úrban s kinek bizalma az Úr.“ Akarjátok-e, óhajtjátok-e magatoknak e boldogságot? Óh „ne felejtkeztek el az Úrnak semmi jótéteményeiről“! És e fenkölt lélekből származott gyönyörű intelmet annyival is inkább vegyétek szivetekre, mert az Isten adományairól való hálás megemlékezés — vallásos hitünk erősítése mellett — nemesebb irányt jelöl embertársaink iránti cselekedeteinknek.

II.

Ha valaki embertársaink iránti cselekedeteink forrását, irányát, czélját és eredményét láthatóvá tehetné számunkra, nézetem szerint egy mélyen lehangoló kép tárulna föl szemünk előtt. És ha az a kép hiven tükrözné tetteink indító okait s ezek eredményéül a társadalmi élet valóságát: a szenvedő és elégedetlen alakok komor hátterének árnyékolásához bizonyára az önzés, hiúság, képmutatás, közönyösség és hatalmi túlkapás szolgáltatná a sötét színeket. Avagy nem úgy tapasztaltatok-e ti is, keresztény hivek, hogy társas életünkben van elég irigység, mely sáppadozva szenved, ha látja törekvő szomszédja emelkedését s kárörvendő arccal fogadja az elbukottakról terjedő szomorú híreket; van képmutatás, mely a mig nyájas és mosolygó külsővel játsza előttünk a kegyes jóltevőt, lelke mélyén gonosz terveket sző megrontásunkra; van fásult közönyösség, mely nem indul meg a nyomor láttára s nem lelkesedik nagy eszmék iránt; van szívtelen önzés, mely a mások feldúlt boldogságának romjaira épít; van részrehajlás, mely osztályok, felekezetek és pártok szerint méri s osztogatja jótéteményeit. Avagy nem így van-e? És ha így van, mi az oka ennek az áldatlan állapotnak?

Én azt hiszem az, hogy az emberek nagy része nem tudja helyesen felfogni az Istentől nyert adományok, tehetségek valódi célját, rendeltetését és pedig azért nem, mert ritkán, vagy sohasem emlékezik meg hálaadó érzelmek között a mennyei Atya áldásairól. Sőt vannak, a kik vakmerő elbizottsággal így szólnak: a mim van, az kizárólag saját munkásságom eredménye, én izzadtam, én fáradoztam érte; következőleg arra fordítom, azt teszem vele, a mi éppen nekem tetszik! Egy magát bálványozó, önhitt ember szólhat így, a ki a mellett, hogy nem gondol Istennel, a legkevésbé sem törődik embertársaival; de nincs is neki igaz boldogsága! Avagy a hitetlen és önző szív sivár talaján virúlhat-e a tiszta öröm kedves, szép virága? . . .

Óh mennyivel másképpen érez, gondolkozik, beszél és cselekszik az, a ki hálás szívvel szokott megemlékezni Isten jótéteményeiről. Az ilyen vallásos lélek így gondolkozik: a mim van, az az Isten ajándéka; adta életem föntartására, családom boldogítására; de adta azért is, hogy én is adjak belőle a szegényeknek, szűkölködőknek; sőt a mennyire módom és tehetségem engedi, hazám és egyházam szent oltárán is örömet áldozok . . . Hitem sugja, tapasztalataim meggyőztek arról, hogy az Isten jó- és balsorsban egyaránt támaszom, erősségem, oltalmam: avagy hozzám méltatlan foglalkozás lenne-e, szívem tiszta örömével fokozni a boldogok örömét s lelkem őszinte részvételével enyhíteni a szenvedők bánatát? Avagy ha az én jó Istenem személyválogatás nélkül „feltámasztja az ő napját mind a jókra, mind a gonoszokra és esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak“ földjére: én, mint az ő gyenge, erőtlen gyermeke, miért tennék különbséget testvéreim, az ő többi gyermekei között, vallás, nemzetiség, társadalmi állás, szegénység és gazdagság szerint? „Avagy nem mindnyájunknak ugyanazon egy Atyánk van-e?!“ És ha az én áldott Teremtőm ez évben is „asztalt terített“ számomra a természetnek sok ezer virággal himzett szőnyegén: avagy nekem eshetnék-e jóízűen ételem, italom, ha meg nem osztanám kenyeremet éhező embertársaimmal? És ha az én mennyei Atyám minden tavasszal felruházza a mezei liliomokat, s minden időben gondot visel az égi madárra: miért ne ruháznám meg én is a ruhátalan szegényt; miért ne venném fel gondját az apátlan-anyátlan árva gyermeknek? . . .

Ez a valóban nemes és emberhez méltó érzület s gondolkozásmód, keresztény hivek! Méltó, mert a mig egyfelől korlátozza öntelt büszkeségünket, másfelől szebb és áldottabb irányt jelöl embertársaink iránti tetteinknek. Az ilyen érzület s gondolkozásmód kedvező talajt szolgáltat az egyenlőség és testvériség magasztos eszméinek, a melyeknek üdvös hatására leomlanak a válaszfalak ember és ember között; fölmelegülnek és közelebb férkőznek a szívek egymáshoz; nemesebb szellem, magasabbrendű vágyak és emberiesebb törekvések üditő áramlata frissíti föl a társadalmi élet megronesolt idegrendszerét: s támad új, pezsgő élet a régi romok felett!... De hogy ez a mindnyájunk által óhajtott örvendetes állapot létrejöhessen, nektek magatoknak is munkálnotok kell szerető szívvvel, jó tettekkel, követésreméltó áldozatkészséggel. És higyjétek el keresztény hivek, hogy becsületes fáradozástok értékes jutalma, áldásos eredménye el nem marad: birni fogjátok kebletekben az önzetlen jóltevés nyomán fakadó öröm boldogító érzetét, s látni fogtok magatok körül egy szép, egy békés összhangban fejlődő keresztény társadalmat.

Czélom volt ez ünnepi alkalommal szilárdabbá tenni Istenben való bizalmatokat s nemesebb irányt jelölni embertársaitok iránti tetteiteknek. Vajha e magasztos czél érdekében hirdetett gondolataimnak helyet adtatok volna a ti lelketekben! Én teljesen megjutalmazva érezném magamat fáradságomért, ha erős vágyat, hő óhajtaást ébreszthettem volna szivetekben, egy jobb, tisztább, szentebb és vallásosabb élet iránt!

Amen.

KELEMEN ÁRPÁD.

A béke útja hét tizparancsolatban.

Egy huszadik századbeli ember számára.

III.

1. Tanulj. Légy több holnap, mint ma vagy.

2. A megelégedés nem megállás. A tunya lélek nyugalma nem valódi. Nem az álomért, hanem az életért sohajtozunk. Ezért nézz fel, lépj előre és élj.

3. Vannak Istentől megáldott emberek, a kik nyugodtagnak látszanak akkor is, a mikor hullámokon eveznek ; vannak emberek, a kik minden vihart kiállanak. Vannak elhagyatottak az élet tengeren és gyakran a partnál szenvednek hajótörést. Saját lelketeknek ti vagytok parancsnokai. Jól kormányozzatok !

4. Mivel mindent éppen meg nem tanulhattok, ne gondoljátok, hogy semmit sem tudhattok. A mit tudnotok kell, azt megtudhatjátok. Mondjad szivedből : „Küldj engem Uram!“ és meglátod, hova menj.

5. Minden dolog okszerűen történik. A moha kelyhébe egy gyöngy-harmancsepp esik és ez tisztán tartja a moha kicsiny háztartását s nedvével táplálja annak a föld alatt messze elnyúló gyökérszárait ; a haraszt kihajt s a pók hálót sző rajta ; mindezek felsőbb céloknak szolgálnak. Senki sincs magára.

6. Haladni akarsz-e vagy maradni és letörni ? Ha Isten a mohának, a harasztnak és a póknak munkát jelölt meg a világegyetemben, mennyivel inkább hasznodat kívánja venni neked ?

7. A midőn érezzük, hogy Isten hasznunkat akarja venni s nemcsak a boldogság elérése a mi feladatunk, szívünk az örökkévalóság érzetével dobog.

8. Isten felgyújtja hátunk mögött hajóinkat, kioltja az emberi nem vad ösztöneit s azokat oly reményekkel és eszményekkel helyettesíti, a melyek minket egy teljesebb, nemesebb és jobb életre

sarkalnak. Egykor elég volt a kellemest ismerni és élvezni, most tudják az emberek, hogy a béke nem maradhat az önmagába zárt lélekben, hogy a nemesebb élvezet nem nyerni, hanem adni.

9. A lélek magasabb temploma valamire többre van építve, mint a kötelesség, az igazság és jogosság; tüzre van szüksége, mely elégesse és elhamvaszsa a szenvedélyeket. Művészet, zene, dráma, mind a maguk ihletett munkásaikat keresik, ugyanígy a vallás is. Ihletésre van szükségünk.

10. Vágyaid kielégítését kéred Istentől? Reményeid teljesülésén csüng szived? Erőt kívánsz munkádhoz? Akkor minden jól van!

IV.

1. A hely, a hol élsz a világon, mint minden más hely, telve van igazságokkal, a melyek felsőbb dolgokat jelentenek ki. De ezek felsőbb dolgok és soha sem láthatod meg, ha mindig csak lefelé nézesz.

2. Vannak, a kiknek szokásává vált a kellemetlenkedés és akadékoskodás s nem ritkán mégis jelentékeny eredményt érnek el. Hasonló körülmények között nemes eljárással jóval több eredményhez jutnánk.

3. Az erény a szívnek, a jellemnek, az életnek egy állapota, a melybe belenövünk, a mit a gyakorlat által szerzünk meg. Ilyen a boldogság is. Minden emberi lénynek lehetséges lépésről-lépésre közelebb jutni a boldogsághoz s belenőni abba az állapotba, a melyet Isten számára rendelt.

4. Nagy nyereség egy távoli esemény mágnesszerű vonzó erejét érezni, a melyről tudjuk, hogy Isten azt megközelítenünk czélozza. Akkor nem könnyen elégszünk meg az alsóbb rendű dolgokkal. Az isteni hívásra hallgatva, folytonosan füleinkbe cseng a szózat: „Főlebb.“

5. Az életnek lényeges tulajdonsága győzedelmeskedni. A lelkiismeret-furdalással és a jajveszekléssel telt lét természetellenes és lealázó. Legyen éltetek győzelem: emelkedés az ég felé.

6. Nem szerezhethjük meg magunknak az élet külső kényelmére és fényüzésére minden szükséges dolgokat; de megszerezhethjük a legnagyobbak titkát, a kik Istennel jártak. Szemeinket a sötétségről a világosságra, a gyöttelemről a győzelemre fordíthatjuk,

7. Isten atyai szeretetének végetlen ereje és kérésünk meghallgattatásán való nagy öröm sokkal bámulatosabb erőt gyakorol lelkünkre, mint bármely anyagi eredmény a bethesda tavában. Nincs egyébre szükségünk, hogy jók legyünk, mint erre a bizalomra. Tekintélyen nyugvó hit, félelemből gyakorolt istentisztelet, vallás, mely rettegésen, üdvösség, mely helyettesítésen alapszik, nem adhatja meg a léleknek a benső békét.

8. Ne félj semmit azon rossz befolyásoktól, a melyek körül vehetnek. Igyekezz mindig arra, hogy minél nagyobb befolyást gyakorolhass te a világra a nélkül, hogy sorra várákozna, hogy a világ küzdelmei és kísértései mennyire befolyásolhatnának téged.

9. Minden tehetségedet és minden erődöt használd fel. Azt ki nem meritheted.

10. Kezdj minden reggelt örvendezve.

(Az „Inquirer“ angol lapból.)

FERENCZ JÓZSEF.

G o n d o l a t o k.

1906 ápril hó.

Véleményedet soha se erőltess másra, mert a nélkül is elfogadják, ha helyes. Rossz árut csak csaló kereskedő köt a vevő nyakára, ha jó az, úgy is megveszik.

Ki másnak vermet ás, maga esik belé — mondják, de ha az igaz lenne minden esetben, mennyivel kevesebb szerencsétlenség lenne a világon.

Ne higyjük el magunkról hamar, hogy mily okosak vagyunk, mert annál nagyobb lesz csalódásunk, midőn magunk meggyőződünk róla, hogy nem voltunk azok.

Tanácsot, ha nem kérnek föl arra, ne adjunk, mert azzal tyukszemére lépünk annak, kit amúgy is szorit a lábbelije. Ezt pedig nem szokták megköszönni.

Minél egyszerűbben beszélsz, fejezd ki gondolataidat, annál jobban megértenek; tehát úgy beszélj!

Az ifjak azt tartják az öregekről és némelykor hangosan ki is nyilatkoztatják, hogy azok szamarak, elmaradottak, nincsenek a helyzet magaslátán. S midőn ők is abba a sorba jutnak, csak akkor

látják át, hogy nem volt mindenben igazuk. Nem esoda, hisz alólról az ember nem láthatja, hogy mi történik a hegy tetején s a mi alól kicsinynek tetszik, az még lehet a magasban „nagy“ és érdeemes a megfontolásra.

Légy türelmes a más hibái iránt, légy mindig igazságos, lehetsz néha könnyelmű, olykor nagylelkű is és légy mindig megfontolt, csak midőn a két utolsó előttit gyakorlod, utóbbit ne hidd be a tanácsba.

Az ember életezélja, hogy boldog legyen. A hány ember, annyi út vezet annak eléréséhez. Csak — miután irányt magunknak kell választanunk — megfontolással induljunk útnak és azon is maradjunk, mert csak ott található föl, a mit keresünk. Kapkodás a siker megrontója.

Az irigység aláássa nemesebb érzelmünket s a mellett ezáltal, ha nem lesz egyszersmind tetteink irányítója. A kiktől valamit irigyeltünk, azok nem tudnak róla, csak a mi kedélyünket rontja meg és tesz saját magunkkal elégedetlenekké.

Hogy az irigységet legyőzhessük, nagy lelki erőre van szükségünk. A méreg romboló hatását az által gyengítjük, ha kicsiny adagokkal szoktatjuk hozzá a szervezetet. Kedélyünkről is az ismétlés fegyverével irtjuk ki ezt a reátapadott miazmát. Annyiszor keresük föl, annyszor jöjjünk érintkezésbe az irigyelt tárgygyal vagy egyénnel — azon elhatározásunkkal, hogy levetjük magunkról ezen nemtelen érzésünk minket uraló minden részecskéjét, míg azon vesszük észre magunkat, hogy megszabadultunk tőle. Gyakori mosakodás megtisztítja a legpiszkosabb embert. Lelki mosakodás — újra mosakodás és megújnodva kerül ki kedélyünk a megpróbáltatásból, midőn jó lélekkel közeledhetünk ahhoz, kit azelőtt irigyeltünk s szóval: Légy üdvözölve barátom! elősmerve annak jó, nemes tulajdonságait és azoknak, miket bir, értékes, szép voltát, — mi azelőtt keserű érzést keltett föl bennünk. — Mert úgy érezzük, megtisztultunk erős akaratumk tüzében, mint a nemes ércz a tűzben kiválik a salaktól. Próbálja meg, ki javulni akar, meglátja, hogy így lesz.

Az öröm oly virág, a mely ott nyílik, a hol őt megbecsülni tudják és a hol tőle az öröm és fájdalom könnyeit nem sajnálják.

Ha kárt szenvedsz, soha se törődj hosszasan rajta, hanem igyekezz azon, hogy máskor elő ne fordulhasson. Így szól és tesz az okos ember, míg az átlagember, miután vesztesége fölötti

haragjának kellőleg bizonyosságát adta: szavak áradatában komoran néz maga elébe és szidja a végzetet, mely csak őt keresi föl, de a törekvést, hogy gátat emeljen a bajnak, nem észlelhetjük.

Ki megy többre az életben, kinek mindig jár a szája, de mit sem tesz, vagy megfordítva? Milyen egyszerű, kéznél van a felelet! S mégis mily kevesen követik.

Az ember a teremtés első lényec. Úgy van. De csak addig, míg szenvedélyein uralkodni tud. Ezen határon túl kezdődik az állati élet: az ösztönök uralma, midőn az hajt minket, mint hajót, melynek nincsen kormányosa.

Épp most jelentették, hogy elpusztult egy béresökröm, mi tulajdonképpen indító oka volt előbbi szemlélődésemnek; de megvallom, bár eleget kutattam utána, még módját nem találtam, hogy ez eset egy évben többször elő ne forduljon. Így természetesen szerényen bévonulok az átlagemberek sorába.

1906 május hó.

Midőn hasznodat keresed, úgy intézd, hogy az ne táplálkozzék a mások kárán. Nehéz probléma: mondják. Igaz. De csak megfejthető. Avagy a becsületes emberek mind élhetetlenek!

Megyek a magam útján, keresem az igazságot. Velem indulnak mások is, ugyanazon czélzattal, de más és más irányban. Az a kérdés, hogy hol találkozunk? És tülekedésünkben, az út fáradalmi között, nem vetjük-e le magunkról, akadályozó teher gyanánt azt, a miért kiindulánk? Mint a fiahordó, mely eldobja magzatait, hogy a vadász elől meneküljön.

A kerti út szélén leszakított rózsát találok. Mily jól veszi ki magát a fehér fővényen. De mit mond hozzá a szegény megvetett, oda dobott rózsabimbó? Egy ifjan letörött életben maradott-e még reménység-törekvés a boldogság felé? És akad-e ifju, ki azt felvéve, valóra váltsa?

Sok ember elhitei magával, hogy jó. Mert úgy tudja, hogy rosszat nem cselekedett. De elég-e ez? midőn semmit sem tettünk annak gyarapítására.

Külszin, látszat fedi az emberek tetteit. De ha föllebbentjük az élet faláról az azt borító drapériát, mely szemünket gyönyörkötötte, mennyi reátapadott szennyre akadunk: azoknak tetteire, kik megtéveszteni akartak.

BÁRÓ PETRICHEVICH-HORVÁTH KÁLMÁN.

Északy Károly.

1818—1907.

A magyar nemzeti szellemnek egy igaz harczosa távozott el magas életkorban.

A szabadságharcban Csányi kormánybiztos mellett működött. Azután az ötvenes években irodalommal foglalkozott; számos szindarabot irt, melyek közül különösen a „Cydoni alma“ nem egy előadást ért meg. Az alkotmányos élet helyreálltával megnyilt előtte a mérnöki pálya, a melyre készült volt s ettől fogva e hivatásának szentelte munkaerejét, előbb mint a ministeriumba beosztott főmérnök, később mint kolozsvári államvasúti főfelügyelő és azután mint üzletvezető. Az irodalomban ritkán jelenik meg, de annál gyakrabban a közéletben és azzal az erős nemzeti érzéssel, mely magas niveltéssel és lelki nemességgel párosulva, sajátja volt.

Ez tette tiszteltté alakját s személyiségét kedvelté jó kedélye. Renan mikor idősb korában egyszer szülőföldjét, Bretagne-t meglátogatta, áldotta azt a földet, mely a jó kedélyű bretagne-iat szüli, mert annak tulajdonította, hogy a jó kedély őt is kísérté az életen keresztül. Északy derült kedélyvilága is áldást sugárzott arra a földre, mely túl a Dunán őt szülte.

Egyházi gyűléseinkkor mondott felköszöntőivel hagyja hátra közöttünk áldott kedélyének emlékét s folyóiratunkban pedig az „illusio“-ról irt szellemes értekezésével.

Az irodalom iránt sohasem szünt meg érdeklődni s az Erdélyi Irodalmi Társaság és a Petőfi-társaság megalakításában tevékeny részt vett.

Szép emlék, a mely utána fönmarad.

PÉTERFI D.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

A kereszténység lényege. Irta *Harnack* Adolf, a berlini egyetem theol. tanára. Fordította *Rácz* Lajos sárospataki tanár. 8. r. IX. 201. 1. Sárospatak. Ára 2 korona 50 fillér. — Harnack műve magyarul! Rácz Lajos neve jól ismert név az olvasó közönség előtt. Vallás és tudománytal társulásban szokott a nyilvánosság előtt megjelenni, s a szabadelvűséggel öszszeforrva. Akár folyóiratokba irt bölcselmi tanulmányait, akár fordításra kiválasztott munkákat véve, a szabadelvű, tudományos iránynak következetes, avatott követője. Wundt lélektana után, melyet ezelőtt néhány évvel fordított magyarra, most jön Harnack művével. Azokkal a felolvasásokkal, melyeket szerzőjük a berlini egyetemen a kereszténység lényegéről tartott. Kibontakozik előttünk az a szellem, mely annak idején foglyúl vitte a hallgatóságot, az a tudás, mely annyira biztos vonásokban nyilatkozott; feltárul a kereszténység Jézus Krisztusban és az ő evangéliumában, ez evangéliumnak a társadalmi viszonyokra való vonatkozásában és ez evangéliumnak főbb történelmi mozzanataiban, feltárul művészi, ragyogó előadásban . . . Harnack műve magyarul kitűnő fordításban! Úgy olvasódik, mint eredeti munka. Rácz Lajos nagy szolgálatot tett vele a theol. tudományak.

Lang Henrik munkáit, mikor magyar nyelven megjelentek, felekezetkülönbség nélkül általános érdeklődéssel fogadta a művelt közönség. Hasonlót érdemel e munka is. Keresztény szellemet, tudományos tájékozást kevés könyvből lehet többet és jobbat meritni, mint a kereszténység lényegét feltüntető és a kereszténységet lényegében védő eme jeles munkából.

A modern kereszténység missiója a XX-ik században. Irta *Perczelné-Kozma* Flora. 20 l. Budapest. — Még könyvig nem ment, mint néhány nyugati írónó hasonló tárgyú értekezésekkel, de dolgozatai már kezdetűl szolgálhatnak egy kötetnek. A modern kereszténységet, az unitarismust tárgyalja itt a fejlődés alapján s

annak ember Jézusát hozza kapcsolatba a socialismussal, melynek az akaratnevelésben útmutatója lehet s irányt adhat a nemes socialismusra, „mely méltatlan fegyverekhez soha sem nyul“, hanem „mindig a szellemi forradalomtól és erkölcsi reformatiótól várja a megújítást“. A modern kereszténységet lelkesen védelmezi, mint az orthodoxia és a materialismus közti kivezető útát. A füzet a szerző hivatottságát mutatja ily témák tárgyalására.

Unitarius szószék czimen Székelyudvarhelyt *Deák* Miklós, *Vári* Albert és *Balázs* András egyházi beszédekét adnak ki. A gazdag tartalmú I-ső füzetbe dolgozatokat írtak *Ürmösy* Károly, *Sándor Géza*, *Nagy Béla*, *Vári Albert*, *Bölöni Vilmos*, *Fazakas Lajos*, *Gál József*, *Bodóczy Sándor*. — Előfizetési ár évi 6 korona.

Dr. Bedő Albert, ny. államtitkár, egyházunk nagyérdemű tanácsosa újabb pályadíjat tűzött ki és erre hivatalosan a következő pályázat hirdettetett ki: *Pályázat egyházi beszéd megírására*. Közönséges vasárnapi ünnepre, népszerű nyelven, unitárius egyházi beszéd irendő a protestáns hitélet szabadelvű irányának szellemében s a nép vallásos hitének és erkölcsi érzésének serkentésére. A beszéd annak bizonyítását kell tárgyalja, hogy az unitárius vallás hitelvei a Jézus Krisztus életében és tanításaiban gyökereznek. A beszéd terjedelme, Cicero-betűkkel nyomatva, nyolczad alakban legfennebb 12—16 oldalra terjedhet. A pályadíj Egyszáz korona, mely a bíráló kihirdetése után csak absolut becsü, eredeti beszédnek adatik ki. A bíráló eredményét az 1907. évi zsinati főtanácson hirdetik ki; a bírálót pedig az Egyházi Képviselő-Tanács által a kolozsvári unitárius Kollegiumban tanító fölszentelt tanárok és lelkészek köréből az E. K.-Tanács által választott 3 tagu bíráló-bizottság teljesíti. Pályázhat minden fölszentelt unitárius pap, kivéve az előbb említett Kollegiumban tanító papokat és tanárokat. A pályaművek idegen kézzel irandók le és jeligével látandók el, szerző neve pedig külön borítékban zárandó le s ez a boríték pályamunkajelíggel látandó el.

A pályaművek 1907. évi május hó 31.-ig posta útján az unitárius püspöki hivatalhoz küldendők be, később beérkező művek pályázatra nem bocsáttatnak. A pályamű a nyertes szerző tulajdona marad, de a „Keresztény Magvető“ czimű unitárius folyóiratban kiadatik. Nyomatásban már megjelent beszédek nem versenyezhetnek.

KÜLÖNFÉLÉK.

Magyarországon az elmúlt év a politikai viszonyokba tisztulást hozott; teljesen alkotmányos kormány vette át az ügyek vezetését és a protestans egyházaknak már évek óta tárgyalás alatt levő segélyezés ügye az 1848: XX. t.-cz. alapján egy lépéssel elébb haladt. De a kormány jóindulata mellett is még távol állanak a protestans egyházak attól, hogy állami dotatiójuk a róm. kath. egyházét megközelítse. A róm. kath. egyház Magyarországon ma is nagy kiváltságokat élvez vagyonban és egyébben is, úgy, hogy bár a törvény a felekezetek jogegyenlőségét kimondotta, a katolikus vallás tényleg ma is mint államvallás szerepel. A protestansok nem fejthetik ki azt az erőt, a mely egy előrehaladó államnak csakis előnye lenne. Nagy vesztesége volt a múlt évben a protestantismusnak Hegedüs Sándor, a munkás államférfiu, ki a protestans egyházak helyzetének javítására oly sokat tett és főleg mint a Prot. irodalmi társaság elnöke, emelkedett, lelkes beszédeivel és pénzáldozataival, elévülhetetlen érdemeket szerzett. Az unitárius egyházban veszteség a múlt évről Benczédi Gergely, ki példányszerű protestans tanár volt, s a ki egyháza anyagi erősítésén odaadással munkált.

Németországon a múlt év végén feloszlatták a birodalmi gyűlést, mert nem akarta megszavazni azt a költséget, a melyet a kormány a gyarmatok számára kért. Politikai tény volt ez, de vallási mozzanat is fűződik ahhoz. A birodalmi gyűlésben ugyanis a legnagyobb párt a vallást és politikát azonosító ultramontan katolikusok pártja, a jezsuiták által sugalmazott „centrum“. E párt minden politikai ténykedéseért a protestans Németországon árt kíván. A jezsuita-rendet kitiltó törvényt sehogy se sikerül megváltoztatnia, s a kormánynak, mely iránt pedig barátságot mutat, ismételve megfélepetéseket szerez. Ilyen megfélepetés volt a gyarmatügyi költségvetés el nem fogadása is. A socialdemokratákkal, az internationalistákkal szövetségben a kormány ellen. Ezért a kormány feloszlatta a birodalmi gyűlést és új választást rendelt el, mi meg is történt és habár

a centrum nem apadt, sőt 100-ról 108-ra növekedett, de szövetségesei a socialdemokraták, kik eddig 80 tagot számítottak, csaknem felelőszámban — 43-an kerülnek vissza a birodalmi gyűlésbe. Vallásilag is örvendetes, hogy a liberalis elemek szaporodtak, az igazi liberalis elemek, melyek egy ország, vagy birodalom kormányának mindig hűbb és természetesebb szövetségesei, az egészséges fejlődésnek erősebb biztosítékai lehetnek, mint az internationalista socialdemokraták és a kosmopolita ultramontan-párt.

A francia katolikus egyház a szétválasztás előtt és után. Franciaországban az állam és egyház különválasztása előtt a r. kath. egyház nagy kiváltságokat élvezett; a nuntius mint a követek idősebbje szerepelt; a hivatalos fogadtatásoknál a püspökök minden más hivatalos előtt elsőbbsége volt; az államtól négy millió franknál többet kaptak évenként a püspökök és negyven milliónál többet a papság; az állam tulajdonában levő székesegyházak istentisztelet céljára minden kikötés nélkül a püspökök szabad rendelkezése alatt állottak, valamint a községi templomok is. Ezzel szemben az állam csak azt az előnyt élvezte, hogy részt vett a püspökök kinevezésében s a pápa csak olyant nevezhetett ki püspöknek, kit az állami kormány is ajánlt. Az 1905. december 9-iki törvény változást idézett elő az egyház szervezetében, nagyobb befolyást adott a világi elemnek. Az istentiszteletet a katolikus gyülekezeteknek is most mint „association culturelle”-eknek, mint vallási társulatoknak kell a törvény szerint tartaniok és mint ilyenek, az államnak be kell hogy magukat jelentsék. Ez associatiók birhatják mindazokat a javakat, melyek a régi katolikus szervezetekhez tartoztak. S ha közöttük vitás kérdések merülnének föl valamely birtokra nézve, az állam közbelép és annak az associatióknak ad előnyt, a melyik mellett a püspök szól, vagyis az ultramontan associatióknak. Az 1905-iki törvény eredménye tehát a katolikus egyházra: hogy az államsegélyt elvesztette, de megmaradt számára a klerikalis orthodoxia, az egyházi hierarchia. Az állam nem avatkozik többé a püspökök kinevezésébe, a pápának teljes hatalmában van most a kinevezés ügye. Az 1906. augusztusi pápai encyclika óvta a katolikusokat az új törvényhez alkalmazkodástól és az egyház számára is azt a jogot követelte, mely más társulatokra nézve fennáll. — A köztársasági kormány elhatározta, hogy e jogot megadja, megengedi a nyilvános istentisztelet gyakorlását az 1881. és 1901-iki törvények szerint. Az előbbi azt kívánja, hogy két polgár jelentse be a rendőrfőnöknél

vagy a polgármesternél a nyilvános összejövetelet. A másik meghatározza a társulatok alkotásának feltételeit, vagyis közjogi helyzetét. E társulatoknak nincs annyi joguk, mint a mennyit az 1905-iki törvény a vallási társulatoknak biztosít. Az állam különböző szempontok mérlegelése után meghozta az 1907. jan. 2-iki törvényt. E szerint nyilvános istentisztelet tartható, akár a vallásos associatiók teszik meg a bejelentést, akár pedig úgy történik a bejelentés, hogy két világi ember tesz az iránt nyilatkozatot. De a katolikus, parochiák javai visszavonhatlanul közös jótékony intézmények számára esnek; a püspöki és papi lakok az állam-, vagy a községek tulajdonává lesznek és kegyből nem adhatók át egyháziak rendelkezésére. A templomok az állam vagy a községek tulajdona lesznek, de legalább 1907-ben istentisztelethelyül kell hogy maradjanak. E haladék után más intézkedés tehető. Végül az állam nem ismer egyházi hierarchiát, hanem csupán associatiokat. Az associatio fejlesztheti, vagy megváltoztathatja vallását, az állam nem bajlódik azzal, az állam csak associatiokat ismer. Szóval az 1907-iki törvény szerint az egyház nem tartozik többé a pápához, hanem a községhez; a francia törvény nem ismer többé egyházi hierarchiát.

Olaszországban ünnepélyes tüntetést rendeztek az előhaladó pártok a múlt év végén Rómában, hogy üdvözljék Franciaországot abból az alkalomból, hogy az állam és egyház szétválasztását keresztülvitte. Costa parlamenti képviselő beszédet tartott Giordano Bruno szobra előtt, ki a papok gyűlésének esett áldozatul, a szabad gondolkodásnak volt mátyrja. Kifejezte a sokaság tapsaitól kísérve azt az óhaját, hogy az olasz nép is ugyanazt tegye, mit Franciaország. Egy küldöttség tisztelgett Barrère francia követnél és tolmácsolta az üdvözlőt. A parlamentben ugyanazon a napon Guiliotti minister is e tüntetés tárgyában hozzáintézett kérdésre felelve, rokonszenvét nyilvánította Franciaország iránt.

Leleplezett csoda. Nápolyban a „Liceo Moderno“ nagytermében Arnaldo tanár számos tudósból és tanulóbból álló közönség előtt utánesinálta Szent Januarius hires „csodáját“, kinek szobra a székesegyházban évenként kétszer — a nápolyiak nagy elragadtatására — vért szokott kiizzadni. Arnaldo ugyanazokat az eszközöket használta és ugyanannyi számú gyertyát. A hőmérséklet is olyan volt, milyen a székesegyházban szokott lenni, s ime: a papságnak közreműködése nélkül, litaniák nélkül, kiáltás és ágyudörgés nélkül véghemegy a csoda, a közönség multságára a hamis szentvér elkezdett forni. A „csodát“ Arnaldo Rómában is bemutatja.

Téves nézet a kereszteleőről. Az ős kereszvény egyházban felnőt korbán történt a kereszteleés és az új szövetség tanítása szerint megterés, újjászületeés s hitröl való vallástétel volt azzal összekötve. A gyermekek kereszteleésének behozatalával a keresztség fogalma megváltozott. A középkori kereszvény egyház és azután némely protestans egyház is egy téves dogmát, az eredendő bünt és annak a kereszteleés által való eltörlését vitte be a keresztség fogalmába, a mi pedig semmiképp sem azonosítható Pál apostol ó-emberének újjászületeésével, a keresztségnek eredeti fogalmával. De nem erröl a tévességröl akarunk itt szölni. Hanem arról, hogy a kik a keresztséget az eredeti eszméjében veszik, közülök akárhány nem helyez elég fontosságot a kereszteleésre. Ez akaratlanul is egy kereszvény erkölcsi kötelességnek az elháritása. Mert a dolog úgy áll, hogy a gyermekkereszteleés behozatalával a súlypont a kereszteleendöröl a kereszvény szülokra ment át és a vallási vagy üdv-mozzanat erkölcsi mozzanattá változott, hogy aztán annak kimerítése után ismét az első jöjjön elötérbe, mikor a megkereszteelt felnöve, a hitröl ünnepeylesen vallást teszen. A kereszteleés fontosságának alábszállítása tehát az erkölcsi kötelesség rovására megy. A kereszteleés ma is oly fontos, mint régen az ős egyházban, csak hogy ma a kereszteleés ténye a szülok kötelességében határozódik s a keresztség az egyéni oldalról társadalmivá ment át. A kereszteleés ma egyenesen kereszvénytársadalmi kötelesség.

A kereszvényységnek a zsidósághoz való viszonyáról

Harnack ezeket írja : „Még arról is le fogunk mondani és le kell mondanunk, hogy bevezetöleg a zsidóságra, annak külsö és belsö helyzetére kitérjünk. Jézus tanítása néhány nagy lépéssel rögtön oly magasságba fog minket emelni, a melyen annak a zsidósággal való összefüggése meglehetősen lazának tünik fel, s a melyen általában a legtöbb fonál, a mely a „körtörténetbe“ visszavezet, jelentéktelenné válik. Ez az állítás paradoxonnak tünhetik fel önök előtt ; mert éppen manapság erősítgetik nyomatékosan előttünk oly arezkifejezéssel, mintha valami új fölfedezésröl volna szó, hogy Jézus tanítását nem lehet megérteni, söt általában nem lehet helyesen viszsza sem adni, ha nem az akkori zsidó tanokkal kapcsolatban tekintjük, s ezeket előzetesen elő nem adjuk. Ebben az állításban sok igaz van, s az mindamellert is, mint később ki fog tünni, helytelen. De teljesen tévessé válik, ha azzá a kápráztató tétellé fokozódik, hogy az evangyélium csak mint egy kétségbeesett néptörzs vallása érthető ; az egy dekadens kor végsö erőfeszítése, a mely miután kénytelen volt erröl a földröl lemondani, most az eget akarja megostromolni, s ott követel magának polgárjogot, az a miserabilismus vallása ! Csak

az a csodálatos, hogy azok, a kik igazán kétségbeestek, nem fogadták azt el, hanem ellene támadtak; az a csodálatos, hogy a vezetők, a mennyire őket ismerjük, teljességgel nem hordják magukon az elgyöngyült desperatio vonásait; a legcsodálatosabb pedig, hogy lemondanak ugyan a világról és annak javairól, de szentségben és szeretetben olyan testvéri szövetséget alapítanak a földön, a mely az emberiség nagy nyomorának hadat üzen. Valahányszor az evangyéliumot újra olvasom, s felette eltűnődöm, mindjobban háttérbe vonulnak előttem azok a kortörténeti feszültségek, a melyek közt az evangyélium fogamzott és a melyekből az napvilágra jött. Én nem kételkedem, hogy már az alapító az *embert* vette szemügyre — bármily külső helyzetben volt is — az *embert*, a ki alapjában véve mindig ugyanaz marad, akár fölfelé, akár lefelé szálló vonalon halad, akár gazdagság, akár szegénység környékezi, akár erős, akár gyöngyelelkületű. Az evangyélium szuverénitása abban áll, hogy végeredményében mindezeket az ellentéteket felolvasztja, s azoknak föltötte áll; mert mindenkiben azt a pontot keresi föl, a mely mindezeketől a feszültségektől mentes. Pál apostolnál ez egészen világos, mint egy király, úgy uralkodik bensőleg a földi dolgok és viszonyok fölött, s ily uralom alatt akarja ezeket látni. A dekadens korról és a nyomorultak vallásáról szóló fenti tétel alkalmas lehet arra, hogy a külső pitvarba bevezessen, talán helyesen is útalt olyasmire, a mi kezdetben, a mi eredetileg irányadó volt; de ha kules gyanánt akarna szolgálni magának a vallásnak megértéséhez, vissza kell utasítanunk. Egyébiránt az, ezzel az igényével, csak egy általános történeti divatnak alkalmazása, a mely persze tovább fog a történetírásban uralkodni, mint más divatok, mivel eszközeivel tényleg nem egy homályos dolgot föl lehet deríteni. De a dolog magváig nem érnek el követői, a kik titokban azt a reményt táplálják, hogy ilyen mag nem is létezik.

Ángliában a „congregationalisták“ „City Temple“-jében Campbell lelkész „új theológiát“ hirdet és e hangzatos czimen hiányokat tud bé az unitarius theológiának is. Egyebek közt azt állította, hogy „az unitarismus nagy elválasztó mélységet állított Isten és ember közé“. Az angol unitariusok nem késnek tévedését kimutatni. Idézik Savage-t, ki 1882-ben tartott beszédében ezt mondja: „Mi nem hisszük, hogy bármi elválasztó mélység lenne Isten és az ő gyermekei között.“ Stopford Brooke-ot: „Mi egy Istenben hiszünk, a ki tőlünk nincs végtelen távolságban.“ Az „új theológiának“ kiinduló pontja, az Isten immanentiájában való hit is, nem új. „Jézus azt tanította, hogy az emberek egyek lehetnek az Atyával, miképpen az Atya egy volt vele. Azért mi hiszünk egy Istenben, a ki nemesak rokon hozzánk, hanem velünk is van, a ki nemesak rajtunk kívül, de bennünk is van. A Végtelen Egy incarnálja magát mi bennünk mindnyájunkban“ — tanította már előbb Stopford Brooke;

s még előbb Channing: „A Végetlen Isten ott van mindörökre mindnyájunk körül és mindenikünkben; a világegyetem alkotója éppen oly közel van hozzánk, mint a mily közel a mi életünk.“ Campbell új theologiájának minden pontjára kimutatták, hogy nem új. Kevéssé különbözik attól, mit Channing, Parker Tivadar és Martineau tanítottak és prédikáltak. Campbellről azt mondják, hogy nem volt előiskolája. Annál meglepőbb, hogy ily nézetekre jött. De a tájékoztatás után, a melyet az unitariusok tettek, az „új theologia“ elnevezést már csak a „congregationalista felekezet“ körében tarthatja jogosultnak.

A közoktatási tárcza költségvetése és a harmadik egyetem. Bodley a mai Franciaországról írott könyvében mondja, hogy mióta a köztársaság fennáll, azóta egyetlen Pasteur, Taine, Renan sem ült a senatus padjain. A szellem ez előkelő képviselőit falusi doctorok, ügyvédek, nagyszáju ujságírók szorították ki a francia törvényhozás házából. Mit mondjunk mi, a kiknek parlamenti színvonalra sülyedését a közvélemény már amyszor megállapította? Most a közoktatási tárcza költségvetésének letárgyalása után újabb okunk van arra, hogy a színvonal sülyedését felpanaszoljuk. A beszédek végnélküli áradatában nincs egy új, egészséges gondolat, a mely felvetődött volna, nincs meg még a törekvésnek az a komolysága sem, a mely a szóban forgó kérdések alapos, minden oldalú tanulmányozásában nyilvánult volna. E sivár szóáradatból Apponyi bevezető beszédét kell kiemelnünk, a melylyel segítségére ment a mindenképen beszélni óhajtó fiatal honatyáknak s adatokat és gondolatokat szolgáltatott nekik. A vita folyamán ismételten felszólalt s felszólalásaival bebizonyította, hogy rövid idő alatt megismerkedett tárczája sokoldalú ügyeivel és megszerette azokat. Ezt meg kell állapítanunk, mert az ország közvéleményében az a tudat kezdett megerősödni, hogy ő unottan, kedvetlenül vette át a neki kiosztott tárczát.

A költségvetés általános ismertetéséül csak annyit jegyzünk meg, hogy a személyi kiadások nagyarányú növekedése miatt a dologi kiadások iskolák szervezésére nem növekedhettek a kívánatos mértékben. Ez természetesen nem tudható be a mai kormány hibájául, mert a tanítói kar fizetését már hosszú évekkel ezelőtt rendezni, emelni kellett volna. A mit Apponyi teherként átvett, azt becsülettel meg is valósította. Ma már az állami tanítóság fizetése olyan, hogy e miatt legalább nem kell szégyenkezünk a nyugati mivelts államok közvéleménye előtt. Egy dolog azonban van, a miben

nem érthetünk egyet a törvényjavaslat elveivel. Miért tesz különbséget az állami és felekezeti tanító végfizetésében az utóbbi hátrányára? Ha erre az volna a felelet, hogy a nemzeti szempont okolja meg e különbséget, arra az a válaszuk, hogy tessék a nemzeti gondolat érdekében erős, meg nem kerülhető garantiákat felállítani s csak ott kiadni a segélyt, a hol ezek teljes erejükben érvényesülnek. De miért kisebbiteni a kifogástalan, hazafias szellemben működő felekezeti tanítók illetményeit, olyanokért, a kik nemzetiségi agitatóiok miatt nem segélyt, hanem büntetést, lehetetlenné tevést érdemelnek?

A sok szónok között csak kettő akadt, a ki szóvá tette az állami középiskolai tanárok fizetésügyét, s követelte a Széll-féle javaslat életbeléptetését. A felekezeti tanárok fizetésügye szóba sem került. Pedig hol vannak a felekezeti az államiak mögött, a kik a Tisza-féle fizetés rendezés előnyeit már 1904. elejétől élvezik? Nekik eddig még csak a reményből jutott. De hát ez is valami ebben a méregdrága világban!

A kultusvita szóáradatából oázisként emelkedik ki a *harmadik egyetem* kérdése. Annak idején Trefort vetette fel s Berzeviczy felújította. Úgy látszik, hogy most végre meg fog valósulni. De a kérdés megoldását oda nem tartozó jelentéktelen mozzanatok akadályozzák. Hol állítsák fel a harmadik egyetemet? Pozsony, Kassa, Szeged, Debreczen, Temesvár versenyeznek érte, miként hajdan a görögök Homeros szülővárosa dicsőségeért. Mindenik fejtegeti kulturális és pénzügyi előnyeit, küldöttségeket, memorandumokat menesztenek a miniszterhez, s az alatt telik-múlik a drága idő és az ügy szenved. Budapest egyetemi ifjúsága pedig ország-világ láttára rohan a szellemi üngyilkosságba. Nem az a kérdés itt, hogy melyik város kapja az egyetemet, hanem az, hogy *egyik kapjon* s majd egy pár év múlva kapjon a másik. Mert most már nem a harmadik, hanem legalább is a negyedik vagy ötödik egyetemről kellene beszélnünk, ha a fegyveres béke molochja nem emésztené fel minden zsirunkat.

Minket közelebbről érdekel az a tartalmas beszéd, melylyel Ferenczy Géza képviselő az unitárius egyház segélyezését „a két protestáns“ egyházéval egyenlő módon a miniszter figyelmébe ajánlotta. Alapos tanulmányra vall s elismerés illeti érte egyházi tanácsos afiát.

Apponyi feleletét, melyet általános helyeslés követett, a hiteles országgyűlési értesítő alapján a következőkben közöljük: „De köz-

bevetőleg legyen szabad az általános vita során Ferenczy t. képviselőtársam által felhozott kifogásra reflectálnom, a ki azt kérdezi tőlem, hogy van-e abban valami célzatosság, hogy én a prot. egyházzal beszéljek és az unitáriusokat ezáltal mintegy kikebelezem a protestantismusból, vagy mintogy kétessé teszem az ő helyzetüket, mint bevett vallásfelekezetét. Hát én arra, hogy az unitárius egyháznak viszonyát a protestantismushoz megjelöljem, jellemezzem, arra, hogy ezt a kérdést megoldjam és erre nézve nyilatkozatot tegyek, magamat illetékesnek nem érzem. Épen ennek folytán tehát, ha én két protestáns egyházzal beszéltem, megvallom, ennek semmi olyan éle, semmi olyan szándéka nem lehetett, hogy én ezzel el akarjak dönteni egy kérdést, amelynek eldöntése egyáltalában nem tartozik az én illetékességemhez. Ezt végezzék el azok az egyházak egymás között. Az pedig magától értetődik, hogy az unitárius egyházat törvényesen bevett vallásfelekezetnek ismerem és hogy ehhez képest fogok vele szemben eljárni.

Az a beadvány, amelyet az az egyház az ő egyházi segélyének állandósítására nézve hozzám intézett, az igaz, formailag még elintézését nem nyert, hanem ezen jogegyenlőségi elv szempontjából tárgyalatik és fog — remélem — megnyugtató elintézését nyerni.

Ez az elvi álláspont feltétlenül helyes. Hogy vajjon az unitárius vallás protestáns vallás-e, vagy nem, az nem törvényhozási, hanem egyháztörténeti kérdés, s mint ilyen, nem a politika, hanem a tudomány kérdése. Mint törvényesen bevett vallásnak megvannak mindama jogai, melyek a többiekét illetik s minden különösebb emotio nélkül egyszerűen megállapítjuk, hogy a miniszter a segélyezésnél a jogegyenlőség elvét mondotta ki alapúl, a minthogy ma már másképp nem is tehetett volna. Vajha az elvi kijelentéseket mihamarább tettek is követnék!

(g. k.)

Ferenczy Géza országgyűlési képviselő az állami költségvetés tárgyalásakor tartott beszédében, melyre a miniszter felelt, az unitárius egyházra nézve a többek közt ezeket mondotta:

„Mindenek előtt hangoztatnom kell azt a közörömet és megelégedést, a melyet a t. miniszter úr az 1848: XX. t.-cz. tényleges megvalósításának megkezdése által országszerte szerzett. Ennek az „általános jellegű belső nyugtalanságnak“ a megszüntetése és az állami segítség által a protestáns hitfelekezetek hazafias munkájának és további áldozatkészségének előmozdítása és mindennek intézményes törvények által biztosítása folytán a t. miniszter úr mindenestre maradandó emléket biztosított magának protestáns hitfelekezeteink történetében. Minket — a protestánsok egy részét — bizo-

nyos fokú aggodalom csupán azon irányban fog el, hogy úgy a költségvetés indoklása, mint a t. miniszter úr is, csupán „Magyarországi két protestáns egyház“-ról emlékszik meg és a harmadik testvéregyházról — az unitáriusról — mindennemű határozott kijelentést és ígéretet nélkülözünk. Nem tartom szerencsésnek már a „Magyarországi két protestáns egyház“ kifejezésnek használatát sem. Ennek helye lehetett az 1848: XX. t.-cz. életbeléptetése előtt és akkor is csak a Királyhágón inneni szoros értelemben vett magyarországi részeken, még pedig azért, mert az ezt megelőző időben és ezen a helyen az unitárius vallás nem volt bevett vallás. Ámde az erdélyi részekben az volt. (Itt idézi szóról-szóra a vonatkozó törvényeket.)

. . . Kétségtelen tehát, hogy az ország erdélyi részeiben az unitárius vallás, mint ilyen már 350 évvel ezelőtt bevett vallás volt. Már most a pozsonyi országgyűlés VII. és a kolozsvári országgyűlés I. t.-cikke Magyarország és Erdély egyesítését, az Uniót kimondván, természetesen a „magyarországi két protestáns egyház“ kifejezés használatának jogosultsága megszűnt, megszűnt annál inkább, mert az 1848: XX. t.-cz. 1. §-a expressis verbis kijelentette, hogy „az unitaria vallás a törvényesen bevett vallásnak nyilvánítottatik.“ Mind-ezekből világos, hogy hazánkban nem két protestáns, hanem három protestáns egyházzal beszélhetünk és csak ezen kifejezés használatának van jogosultsága.

Feltételezni sem merem, hogy akár a költségvetés, akár a „két protestáns egyház“ kifejezést használóknak a protestáns jelzőnek az unitárius vallásra vonatkoztatása ellen volna aggodalma. De erre vonatkozólag is megjegyzem, hogy országos törvényeinkben a „protestáns“ kifejezés mint gyűjtő megnevezés sehol elő nem fordul. A történelem szerint pedig protestációt kizárólag az ágostai evangélikus luteránusok fejtettek ki, tehát csupán nekik volna történelmi jogosultságok ezen elnevezés használatára. Ámde ha — a dogmai rokonság alapján — az élet ezen kifejezést használatba vette, s ha azt úgy a reformátusokra, mint az unitáriusokra kiterjesztette, és ha a gyakorlat szentesítette is, mint pl. a „br. Baldácsy protestáns alapítvány“ elnevezés mutatja, vagy mint pl. azon tények, hogy Torda-Aranyos vármegyében, Abrudbányán a korábbi időben és Udvarhely megyében, Fiafalván, ma is az unitáriusok és a reformátusok ugyanazt a templomot használják közös imahelyül. Hangsúlyoztam, hogy ma csak Fiafalván, és mint pl. Csikszeredán, Vajdahunyadon és Előpatakon történik, hogy az unitáriusok az evangéliko-reformátusok presbiterei és megyegondnokai; ha a gyakorlati élet — mondom — ily módon szentesítette és ha ezt a kifejezést itt a törvényhozásban is használjuk: akkor nem volna jogosultsága annak, hogy a „protestáns“ megjelölés mint gyűjtőfogalom az unitárius egyházra vonatkoztatása aggodalmat okozzon. (Helyeslés).

Az 1848; XX. t.-cz. alapján való segélyezésre különben is senki sem hivatkozhatnék talán több jogosultsággal, mint éppen az

unitáriusok, a kiknek — mint említettem — bevett vallási minősége ép e törvény 1. §-án alapszik. A több mint 70.000 lelket számláló unitárius egyház épp oly súlyos egyházi adózások alatt nyög és épp oly erős, sőt tán aránylag fokozottabb áldozatokat hoz a közmívelődés előmozdítására, mint protestáns testvérhitfelekezetei. 110 anyaegyházat tart fenn egy püspök és kilencz esperes vezetése alatt; Kolozsvárt közismert minta-főgymnáziumot és papnövelvét, Tordán és Keresztúron középiskolákat, hat- és négyosztályút tart fenn megfeszített anyagi áldozattal. Az egyházfelekezeti népiskoláktól eltekintve, magasabb kiképzésre és különösen tanuló ifjainak a külföld látogatására is súlyt fektet és állandóan egy tanárjelölt, egy papjelölt és egy leánynövendék tanul künn Angliában, Oxfordban és Amerikában Cambridge-ben az ottani hitrokonok által kizárólag magyar unitáriusok részére létesített alapítványokon. Azt hiszem, minden dicsekvés nélkül hivatkozhatik talán arra is, hogy annak az értékes rokonszenvnek, a melylyel a nagy angol nemzet nemzetünk irányában viseltetik, erős és állandó összekötő kapcsát képezi. Mindezeket azonban nem azért említettem fel, mintha a mélyen t. miniszter úrnak erről tudomása nem volna, sőt nem méltányolná, mert hiszen hangsúlyoznom kell azt a rokonszenvet, a mely megnyilatkozik már abban, hogy az unitárius egyház segélyezését tetemes összeggel felemelte, valamint abban a kijelentésben is, hogy az unitárius egyházat az 1848: XX. törvényczik szellemének megfelelőleg tovább segélyezni óhajtja, — kifejezésre juttatta. Ha a t. miniszter urnak ez a kijelentése azt mondja, hogy a két protestáns egyházzal azonos elvek szerint fog történni az unitárius egyház segélyezése is, ha az unitárius egyházi adózás túlterheltségének megszüntetése, a közigazgatási költségeknek a közálladalmi költségbeli viselése és mindezeknek intézményes törvények általi biztosítása a másik két protestáns egyházzal azonos időben is fog megtörténni, és ha az unitárius egyháznak a többi protestáns egyházakéhoz hasonlóan felterjesztett, 1903., 1904. és 1906. évekenbeli kérelmei idáig csupán a rendelkezésre álló idő korlátolt volta miatt nem nyertek érdemleges elintézését: akkor ezen értelmezés mindenestre megnyugtatólag hat és minden aggodalmat szétoszlat.

T. ház, mindezeket szükségesnek tartottam megjegyezni és elmondani azért, hogy egyuttal, a midőn szíves figyelembe ajánlom, másfelől e kérdést nyilvántartsam a tettek idejére, és hangsúlyozzam már itt, hogy a magyar unitarizmus, ha számban csekély is, de hazafiságban erős, tömör, összetartó, száz százalék magyar és főleg székely, a mely önérzetes, büszke magyar voltára, és a mely az „extra Hungariam“-ot úgy fordította magyarra, hogy Egy az Isten, Egy a haza.“

Állami főgymnasium Tordán. A közoktatási miniszter rendeletet intézett a kolozsvári tankerület kir. főigazgatójához, a melyben kijelenti, hogy hajlandó Tordán egy állami főgymnasiumot

állítani, ha a megye és a város egyszersmindenkorra telket és 300.000 koronát adnak s azután évenként a fentartásra 2000 koronát. Az állami főgymnasium 1908. szeptemberében nyílnék meg az ötödik osztálylyal. Az 1907^{7/8}. iskolai évre a tanárokat már a miniszter egészitené ki az állami tanári karból s 1908. szeptemberétől a miniszter átvenné az unitárius algymnáziumnál alkalmazott rendes tanárokat, a mennyiben képesítés, hazafiasság és erkölcs tekintetében megfelelnek. Egyházi képviselő tanácsunk rendkívüli ülésben tárgyalta ez ügyet s álláspontjának képviseletére a Kuncz Elek kir. főigazgató elnöklése mellett tárgyaló bizottságba kiküldte Gál Jenő, Kozma Ferencz, Varga Dénes és Csegezy Mihály egyházi tanácsosokat Érdeklődéssel kísérik e fontos ügy továbbfejlődését.

Főgymnasium Székelykereszturon. Az egyházi képviselő-tanács már régebben kérést intézett a közoktatási miniszterhez, hogy a székelykeresztúri gymnasium segélyezését foglalja szerződésbe. A kérésre a napokban érkezett meg a miniszter felelete. Lényege az, hogy csonka gymnasium szerződés alapján való segélyezését a középiskolai törvény értelmében nem helyezheti kilátásba. Hajlandó azonban — a mennyiben a törvényhozás az anyagi eszközöket rendelkezésére bocsátja — egy főgymnasiumi czélokra szolgáló épület megépítésére 240,000 koronát kiutalványozni, ha az egyház a gymnasiumnak főgymnasiummá való kifejlesztését elvben kimondja. Hozzá teszi azt is, hogy e kifejlesztés nem most, vagy a közel jövőben kötelező; ha az egyház a kifejlesztés idejét elérkezettnek látja, akkor a miniszter az évi fentartáshoz szükséges költségekhez való hozzájárulását szerződésben fogja biztosítani. Ez ügyet is rendkívüli ülésben tárgyalta egyházi képviselő-tanácsunk. A főgymnasiummá fejlesztés kérdésében a vélemények megoszoltak. Mégis úgy látszott, hogy a többség nincs ellene a kifejlesztés elvben való kimondásának. Hanem nehezebb kérdés az: mikor jó el ennek ideje? Mert ismeretes a közpénztár állapota. Évek óta deficittel küzd. Ugy tudjuk, hogy az 1906. év is közel 30.000 K. deficittel zárul. Ma a sz.-keresztúri gymnasiumra 18—19,000 koronát ad. Hihetetlen, de mégis úgy van, hogy többet, mint a kolozsvári főgymnasiumra. Honnan fogja venni az egyház a főgymnasium fentartásához szükséges évi 90,000 K. összeg nagyobb felét. Mert erre ügyelni kell az intézet jellege megóvása czéljából. A költségvetés megkészítése a székely-keresztúri igazgatóságra bízott s az ügy kellően felszerelve a f. évi zsinati főtanács elé fog terjesztetni, hogy a miniszter leiratára a választ megadja. (g. k.)

Specialista eruditio. E tárgyról a Nemzeti Nőnevelés ezeket írja: „Azon országokban, melyek a haladás, a kultura élén állnak, át kezdik ma látni, mi volt a közoktatás nagy tévedése, mi volt a

hibája, általában, a XIX. század második felében! Túlságos nagy részt szabtak a tanításban a reáltudományoknak. Összeállt egy rakás specialista és mindenik a maga szakmájából, nem általános összefüggő tudást, hanem eruditiót igyekezett külön-külön becsempészni az újra meg újra átdolgozott tantervekbe és ezek mind rosszabbakká és rosszabbakká váltak! Mert ha a tudományok fejlődése át is változtatta földünknek felső, anyagi képét, anyagi mivoltát, nem alakította azért át az emberi észnek alkotó részeit, nem változtatta meg az emberi szellemet, a gyermek agyvelejét. Azt kell minden irányban fejlesztenünk, azt kell általános ismeretekkel gazdagítanunk, mielőtt szakképesítést adnánk neki. Meg kell tanítanunk a gyermeket arra, hogy gondolkodni, itélui, teremteni tudjon. Különben, ha csak emlékező tehetségét terheljük meg, kiöljük belőle a szellemi spontanitást, kiöljük az emberi lélek legszebb tulajdonait. S ha ez igaz, a kultura magas fokán álló nemzetekre nézve, mennyivel igazabb, mennyivel fonfosabb még, mi reánk, magyarokra nézve! Valaki, a ki előrehaladott nyugati országban nevedett, bármily lelkesedéssel és odaadó önzetlenséggel szereti is hazáját, van valami, amit azonnal észre kell hogy vegyen, ha hazakerül, valami a mi rendkívül fájdalmasan hat az emberekkel való mindennapi érintkezésnél; és pedig az, hogy még a művelt embereknél is, többnyire tökéletesen hiányzik nálunk a művészi érzék! Még a kiváló embereknél is, ha akármennyi gazdag ismeretekkel, gazdag tapasztalattal vannak megáldva, hiányzik az a hatodik érzék, a mely a lélekben összeolvasztja azt a sok tapasztalatot, s egygyé teszi, magával az emberrel, a lélek valódi gazdagságát képezi. Azon hatodik érzék, a mely a művelt embert tényleg kiragadja túltengő énjéből, kiragadja az önzés kezdetleges, elszigetelő állapotából és közlekedésbe helyezi egész természetes módon, embertársaival, a világegyetemmel! Azon ember, a ki művészi érzékkel van megáldva, nem él vakon embertársai közt, csakis külsőleg védekezve ellenük, vagy pedig, visszaélve velük, ott ahol lehet; hanem egészen természetesen objective, minden utógondolat nélkül, észreveszi, megérti, mi megy véghez a más ember lelkében, érdekli őt az ember, azért mert ember! Érzékeny minden legkisebb, legfinomabb árnyalat iránt! Ez a valóban művelt lény megkülönböztető jele. Ez hiányzik nálunk.

Pedig éppen nekünk volna legtöbb szükségünk a művészi érzékre. Mi még elmaradott nemzet vagyunk. Nem a mi hibánk. De való az, hogy nekünk még mindent meg kell magunk számára teremtenünk! A nemzeti élet hajnala dereng csupán előttünk!

Már pedig teremteni, művészi érzék nélkül teljes lehetetlen! Ez épen a teremtő erő, úgy egyeseknél, mint népeknél.

A művészi érzék megszerzésére több nemzedéknek a finomítása, kulturája, kiképzése, művelése szükséges!

Az iskolában kellene tehát az ifjú nemzedéket ily értelemben nevelni, finomítani.

Zeller Eduard tanárságának hatvanadik évfordulóját ünnepték januárius 12.-én. Zellert 1847 jan. 12.-én hívták meg Tübingenből, hol magántanár volt, theologiai tanárnak a berni egyetemre. Bernben éppen akkor nagy izgalom volt a conservatívek közt Strauss Dávidnak egy irata miatt, s Zellert, kinek a neje Baur Ferdinándnak volt a leánya, Bernben hidegen fogadták, úgy, hogy a kereskedők, nejeének még portékát sem akartak eladni. 1849-ben azért a hesseni fejedelem meghívására Marburgba ment tanárnak, de a reactionariusok itt is működtek ellene és Baurnak követőjét a theologiai tanszékről a philosophiára tették át. Ebből csak a bölcselemnek volt haszna, mert Zellernek lehet köszönni azt a nagy és teljes munkát, mely tőle a görögök bölcselméről 1844—1852 közt „Die Philosophie der Griechen“ czimen megjelent, s melynek kilencedik kiadásán ezelőtt egy évvel dolgozott. Marburgból Heidelbergbe, azután Berlinbe ment tanárnak, 1894-ben visszavonult s azóta munkáiból újabb kiadásokat rendezve, fiánál Stuttgartban él. Zeller 93 éves.

Leibnitz és Bossuet. Leibnitzről, a nagy német bölcseletről azt mondják, hogy a tizenhetedik száz végén kísérletet tett, hogy a róm. katolikus és a protestans egyházat egymással egyesítse. Ez ügyre vonatkozólag most egy érdekes okmány jött napfényre, melyet Barmi J. francia tudós „Leibnitz et l'organisation religieuse de la terre“ czimű művében közöl. Ez egy irat a hannoveri udvartól Leibnitzhoz 1699-ből, melyben az udvar arra inti, „hogy ne újítsa meg a tárgyalást, a melyet kezdett a meaux-i püspökkel“. A protestans Európa katolikus veszélytől tartott és XIV. Lajos nem is keltett a protestansokban bizalmat.

Tolstoi és a papság. Tolstoi újabb felhívást intézett az oroszországi papsághoz. Megható módon kéri őket, hogy a bibliát nyiltan és lelkiismeretesen tanulmányozzák. Az új szövetségre nézve ezt mondja: „Nem az erkölcsi törvényt, nem a hegyi beszédet és nem a példázatokot tanítjátok; többet foglalkoztok az égi csodákkal, előttetek nagyobb a Jézus, ha természetellenesen születik, ha a vizet borrrá változtatja, tengeren sétál, feltámasztja a halottakat és

maga is feltámad, s az egészet úgy tekintitek, mint az ó-szövetségi jövendölések beteljesülését. Az ó-szövetségre támaszkodva, nem hangsúlyozzátok eléggé annak nagyszerű erkölcsi tanulságait, hanem kimutatjátok belőle, hogy Isten a világot ezelőtt hatezer évvel semiből teremtette; azután növényeket, halakat és madarakat s minden egyéb állatokat szerzett; végül előállott az ember és az ő segítőtársa, a nő. Kimutatjátok, hogy miként választotta ki Isten Ábrahámot a többi népek közül, hogy kegyelmével halmozza el; s ennek a kegyelemnek és szövetségnek jele volt a körülméletlenség. Aztán elbeszélitek, hogy Ábrahám és utódai érdekében mily szörnyű kegyetlenséget követett el az igazságos Isten a többi népeken. Majdnem az egész történet, az egyiptomi tiz csapástól kezdve le a tűz által megemésztett lázadóig és az Ilyéssel versengő papok lemészárlásáig csodálatos események és borzasztó bűnök sorozata". Tolstoi meg van győződve arról, hogy e világra jöve, minden ember egyenlő a többivel, szeretni vágy s örvend, ha őt is szeretik, s tudja, hogy legszentebb kötelessége a tökéletesség felé törekedni. Az ilyen nyílt és szent öntudatra most már minő hatással lehetnek ezek a rémhistoriák, a melyekkel születésétől fogva traktálják? „Ilyen alakban előadva, az ó- és új-szövetség csak kárt okoz a serdülő léleknek, mert abban a korban mindent kritika nélkül elfogad, úgy, a mint neki előadják. Mindez pedig hadilábon áll modern ismereteinkkel, s a közönséges józan ész és az erkölcsi érzés törvényeit sérti"!

A szláv szellem hatalmas képviselője még határozottabban érvel azok ellen a dogmák ellen, a melyeket az új-szövetségre építenek. Röviden szólva, azt mondják nekiünk, hogy üdvösségünk nem tőlünk függ, magunk erején folytonos javulás által azt el nem érhetjük; hanem bűnös voltunk érzetében, csak egy rajtunk kívül álló egyén érdemei útján várhatjuk az üdvözülést. Azt mondják, hogy minket csak egy ártatlan ember vérehullása válthat meg. Ez a dogma igen alkalmas arra, hogy az ártatlan gyermek vagy a korlátolt ember lelkében megzavarjon és elferdítsen minden egyenes, nyílt érzést és gondolatot. És Tolstoi nem csupán az orosz pópák tanítását kárhoztatja, hanem a katolikusok, sőt még a protestánsok tanításait is, az egész kereszténység kebelében.

Tolstoi azt ajánlja, hogy a reformot maguk a papok és lelkészek kezdjék meg. Tolstoi kétségbe vonja, hogy a papok manapság valóban hitelt adnának ezeknek a dogmáknak; de hát a sok hagyo-

mányos hitczikk miatt oly merev és nehézkes az egyházi szervezet, hogy a vezetők alig hajlandók megtenni az első kísérletet. A közérzület aggódva kérdi: „Mi lesz a néppel, ha többé nem hisznek az egyházi tanokban? Nem teremünk-e ezáltal a mostaninál is rosszabb helyzetet? A népléleknek ezen az átmeneti korszakon át kell küzdenie magát. Ha eddig feltétlenül hitt a dogmákban, ezután megerősödik benső hite az Istenben és az emberi jellem szépségében. Ott, a hol a protestánsok többségben vannak, ez az átmenet, nagyobb részint az egyháztól függetlenül, lassan-lassan, de feltartóztatlanul előre törve, máris megkezdődött. (R.)

Loyson Hyacinthe a francia katólikus püspököknek a muette-i kastélyban való összejövetele alkalmából levelet irt. Felidéz egy emléket: hogy régen egyszer Franqueville, a kastély tulajdonosa vendégül látta őt és hogy e kastély árnyas parkjában foglalkozott magában az egyházzal való szakítással. Elmondja azt is, hogy a főpapok asztalánál egy nemes asszony ült, a southwelli anglikán püspök unokahuga, ki anglikán maradt, mint nagybátyja. Loyson Hyacinthe úgy gondolja, hogy a materialista vallástalanok „bloc“-jával szemben a szellemi vallásosak „bloc“-ját kell oda állítani. Úgy gondolja, hogy az ultramontanizmusnak nagy bűne, hogy a szellemet az egyházban előlte, az evangélium helyébe a canon-jogot tette.

Afrikában két tunisi mahomedán az izlam reformján fáradozik. Meg akarják szabadítani a Korant a felesleges ismétlésektől. Mahomedről egy érdekes vonást idéznek emlékezetbe: Az abyssiniai keresztény király haláláról értesülve, ki az ő társai közül nehányat vendégszeretettel fogadott volt, híveit összehívta a medinai templomba, hogy imádkozzanak az uralkodó égi üdvéért. A tunisi reformatorok szerint a mahomedánok kezdetben gyakorolták a vallási türelmet, de a kereszties hadak kiesapongásai és a spanyol inquisitio üldözései a mahomedánokat is a keresztények ellen gyűlöletre indították és a Korannak fanatikus értelemben való magyarázatára.

Hilgenfeld Adolf.† A jénai egyetem, s a prot. theologia elvesztette egyik mesterét. Berlinben és Halléban tanult theológiát, s már 1847-ben a jénai egyetemhez jutott, s ott is működött elébb mint magán-, s később mint rendes tanár élete végéig. A tübingeni theol. iskolához tartozott, a Baur-féle szabadelvű iránynak volt tántorithatlan harczosa. „Historisch Kritische Einleitung in das Neue Testament“ s több más önálló művel, s „Zeitschrift für wissenschaft-

liche Theologie“ szerkesztésével gazdagította a theologiai tudományt. Élt 84 évet. Emlékbeszédet felelte Nippold, a jénai egyetem eme másik jelese mondott.

Gyász hírek: Szentmihályi *Varga Zsigmond*, nyug. unitárius lelkész, 48-as honvédtüzér, jan. 2.-án Szentábrahámon, életének 84.-ik évében jobblétre szenderült. Kilencz gyermeke, köztük Varga Ödön kir. adópénztárnok, gyászolja elhunytát. — Gyulay Etelka özv. Tóth Károlyné úrnő N.-Szebenben érzékeny veszteséget szenvedett *Ilonka* leányának 17.-ik évében történt kimulásában. Gyulay László gondnokunk unokáját vesztette a korán letört virágban. — Egerbegyi *Grúz István*, nyug. kir. táblai bíró, jan. 10.-én életének 79.-ik évében Marosvásárhelyt elhalt. Grúz Albert nyug. m. kir. államtitkár testvérét s az unitárius egyház egy buzgó és áldozatkész tagját vesztette benne. — Kissolymosi *Sebes Pál* ministeri tanácsos, nyug. posta- és távirida-főigazgató, febr. 7.-én Budapesten életének 75.-ik évében bevégezte pályafutását. Özv. Sebes Pálné, Macher Emilia férjét, Gál Miklósné, toroczkószentgyörgyi pap neje, Borbély Sándorné, vácsi siketu. int. igazgató neje s testvéreik az édes apát fájlalják az elköltözöttben s a budapesti egyházközség egy kiváló tagját. Teteme Toroczkóra szállított s ott helyeztetett végnyugalomra. — *Borbély Lajos* tordai birtokos, életének 67.-ik, házasságának 35.-ik évében jan. 20.-án megszűnt élni. Józán Miklós budapesti unitar. lelkész nevelő apját gyászolja az elköltözöttben. — *Nagy György* kolozsvár-városi hivatalnok s egyh.-tanácsos febr. 2.-án, életének 66.-ik évében meghalt. Nagy Johanna, Dencz Adolfné honv. minist. irodaigazgató neje édes apját siratja az elhalálozottban. — Özv. *Farnos Elek*né, sz. Papp Ágnes életének 59.-ik évében febr. 5.-én Budapesten kiszenvedett. Papp Eszter, dr. Boér Jenő tövisi vasuti főorvos neje és Papp Farkas, kolozsvári kir. táblai bíró testvérüket vesztették benne. Kolozsvárt helyeztetett végnyugalomra a családi sirboltba. — *Dr. Boér Jenő*, tövisi vasuti főorvos életének 60.-ik, boldog házasságának 32.-ik évében megszűnt élni. Kövesdi Boér Jenóné, szül. Papp Eszter a jó férjet és gyermekei a jóságos apát, dr. Papp Samu budapesti orvos, Papp Farkas kolozsvári kir. táblai bíró sógorukat gyászolják az elhunyt derék férfiben. — *Sándor Gergely* abásfalvi lelkész februárius 15.-én kiszenvedett. Sándor Mózes udvarhelymegyei nyug. tanfelügyelőnek és Sándor Áron kadácsi lelkésznek volt a testvére.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újraépítésére.

(XIX—XX. közlemény.)

Engel Gáborné, H. Haller Kornélia	20 K.
Dr. Gálffy Endre	10 „
Sinezky Julia	10 „

I—XX. közl. összesen: 6333 korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzdításul a további adakozásra, hogy az egyházközség már fölépített templomtornya költségeit fedezhesse. Ez adományokért hálás köszönet!

Az egyházközség előljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1907 februarius hó.

PÉTERFI DÉNES,
unitarius pap.

Adományok a marosvásárhelyi templom építésére.

(IV. Közlemény.)

Sebes Pál 176. számú gyűjtőivén Budapestről 4 korona.

Gvidó Béla 283. számú gyűjtőivén Dicsőszentmártonból 2 korona.

Dicsőszentmártoni egyházközség 284. számú gyűjtőivén Egyházközség 5 korona, Községi Hitelszövetkezet 1 korona, Unitarius Dalkör 2 korona. Együtt 8 korona

Dr. Kozma Jenő Maros-Vásárhelyről 50 korona.

Németh István 267. számú gyűjtőivén: Németh István 2 kor., Czupor Ferencz, Létai József, Czupor János, Ugray Zsigmond, Kerekes István 1-1 korona Toroczkról. Együtt 7 korona.

Toroczkoói egyházközség 268. számú gyűjtőivén: Egyházközség pénztára 20 korona, Botár János 2 korona, Botár János, Czupor Ferencz, Bartók Simon, Székely János, Jáni János, Pál András, Karaki Márton, Borbély István, ifj. Vajda József, id. Kelemen Ferencz, Lakatos Miklós, özv. Kelemen Ilona, Jakab József, Simándi Andor, Kerekes István, Botár István, Kriza István, Kriza Gergely, Kerekes Ferencz, ifj. Király István, Vernes János, Vernes Ferencz 1-1 korona, Botár János kőf., Tobis Ferencz 50-50 fill., Veres György, Székely József csorgó, Király József 40-40 fillér, Székely János 20 fillér. Együtt 46 korona 40 fillér.

Dr. Bedő Albert Budapestről 25 korona.

Biás István Maros-Vásárhelyről 18 korona.

Égeni Jánostól, a esókfalvi ifjuság műkedvelő előadása tiszta jövedelme 14 korona 26 fillér.

Kádár József gyűjtése. Ő és neje 2-2 korona, Kádár Ilonka és Juliska 1 korona Désről. Együtt 5 korona.

Csongvay Lajos 456. számú gyűjtőivén másodszer 150 korona Maros-Vásárhelyről.

Csifó Salamon 235. számú gyűjtőivén: Erdélyi bank 20 korona, Első magyar ált. bizt. társ. főügyn. 10 korona, Magyar leszámítoló és pénzváltóbank erdélyrészi fiókja 10 korona, Csifó Salamon 2 korona Kolozsvárról. Együtt 42 korona.

I-VI. közlemény összesen 2282 korona 84 fillér.

A fennebbieken az áldozatkész lelkek és szivek megnyilatkozását hálás köszönettel nyugtázom egyházközségem nevében. Még többektől remény-nyel várjuk kibocsájtott gyűjtőiveinknek kegyes adományaikkal való visszajuttatását. Vajha lenne nekünk a mi hitünk szerint.

Maros-Vásárhely, 1907. februárius 5.

KELEMEN ALBERT

lelkész és ideiglenes pénztárnok.

**A Hódmezővásárhelyen építendő unitarius templomra tett kegyes
adományok.**

(V. Közlemény.)

Józan Miklós utján Oxfordból	422	kor.	18	fill.
Magyarországi Unitárius Egyház . . .	400	„	—	„
Sándor János 113. sz. gyűjtőívén (Sz.- Keresztur): Sándor János 5 kor., Bara- bás Lajos 3 kor., Gombos Sámuel, dr. Szolga Ferencz, Gálfalvi Sámuel, Nagy Béla, Nagy Lajos, dr. Jankovich Pál, Pap Mózes 2—2 kor., Derzsi Zoltán, Lórin- czi István 1—1 kor. Összesen	24	„	—	„
Hegedüs Zsófia	20	„	—	„
Vajnai János	2	„	—	„
Dr. Ormos Jenő	100	„	—	„
Dr. Barabás József	25	„	—	„
Pásztor István	15	„	—	„
Hivek persely-pénze	26	„	20	„
Hódmezővásárhelyi Népbank	10	„	—	„
Tóth Mihály	50	„	—	„
Markó Sándor, Kristó János, Szóke Jó- zsef 2—2 kor. Összesen	6	„	—	„
Juhász Imre	5	„	—	„
Telkes Jenő 239. sz. gyűjtőívén (Sze- ged): Jakabovits Mór 1 kor., Kiss Arnold 2 kor., Arnald Nándor 3 kor. Összesen	6	„	—	„
Az első-negyedik közlemény összege	2897	„	60	„
E közlemény összege	1111	„	38	„
Összesen	4008	kor.	98	fill.

A nemesszivü adakozóknak hálával mond köszönetet:

Hódmezővásárhely, 1907. januárius hó 30.

BARABÁS ISTVÁN
unitarius lelkész.